

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA

ZESZYT Nr 2

TRZCIŃSKO - ZDRÓJ

Opracowanie zbiorowe
Pracowni Geografii Zaludnienia i Osadnictwa IG PAN

W A R S Z A W A

1 9 5 8

**WYKAZ ZESZYTÓW
DOKUMENTACJI GEOGRAFICZNEJ**

za ostatnie lata

1 9 5 6

- 1 K. DZIEWOŃSKI, J. KOSTROWICKI, H. PISKORZ i R. SZCZĘSNY — Tymczasowa instrukcja sporządzania szczegółowych map użytkowania ziemi (projekt), (3 mapki), s. 35, zł 3,—
- 2 L. RATAJSKI, Z. SIEMEK, J. SZEWCZYK i W. TYSZKIEWICZ — Nazewnicy zeszyt uzupełniający (nazwy fizjograficzne, miasta, jednostki administracyjne, poprawki do materiałów zawartych w poprzednich zeszytach), s. 111, zł 3,—
- 3 A. WRÓBEL — Kryteria i metody delimitacji regionów gospodarczych, s. 71, zł 3,—
- 4 A. TRZEBIŃSKI (tekst) i A. BORKIEWICZ (mapy) — Podziały administracyjne Królestwa Polskiego w okresie 1815—1918 r. (8 map), s. 112, zł 6,—
- 5 A. JELONEK — Liczba ludności miast i osiedli w Polsce w latach 1810—1955, s. 50, zł 3,—

1 9 5 7

- 1 T. SZCZĘSNA — Badania klimatu lokalnego nad środkową Wisłą (w 1954 roku). (11 wykresów), s. 29, zł 5,—
- 2 L. STARKEL — Charakterystyka morfologiczna Regionu Podtatrzanieckiego (2 mapki), s. 26, zł 5,—
- 2 M. LIBERACKI, T. MURAWSKI, W. NIEWIAROWSKI, J. SZUPRYCZYŃSKI, R. CZARNECKI i E. MYCIELSKA — Wybrane zagadnienia z badań geomorfologicznych w ośrodkach toruńskim i warszawskim, s. 78, zł 5,—
- 4/5 F. RYCHLIKI — Ludność Europy (bez ZSRR), s. 162, zł 10,—
- 6 A. JELONEK — Ruch naturalny ludności w Polsce w latach 1947—1955, s. 23 + 30 ilustr., zł 5,—

1 9 5 8

- 1 A. WRONA — Rozmieszczenie i rozwój uprawy roślin przemysłowych w Polsce w latach 1947—1954, s. 80, zł 7,—
- 2 PRACA ZBIOROWA: MONOGRAFIA. — TRZCIŃSKO — ZDROJ, 5 ark., zł 7,—

Do nabycia:

w Dziale Wydawnictw Instytutu Geografii PAN

Warszawa — Krakowskie Przedmieście 30, pokój nr 12

P O L S K A A K A D E M I A N A U K
I N S T Y T U T G E O G R A F I I

POLSKA AKADEMIA NAUK
INSTYTUT GEOGRAFII
Pracownik Geomorfologii
i Fyzjografii
Toruń - Fosa Staromiejska 1c

nr. 20

DOKUMENTACJA GEOGRAFICZNA

ZESZYT Nr 2

TRZCIŃSKO - ZDRÓJ

Opracowanie zbiorowe
Pracownicy Geografii Zaludnienia i Osadnictwa IG PAN

W A R S Z A W A
<http://icm.org.pl>
1 9 5 8

K O M I T E T R E D A K C J I:

- Redaktor Naczelny:** K. Dziewoński
- Członkowie Redakcji:** J. Kobendzina, J. Ratajski, F. Uhorczak
- Sekretarz Redakcji:** A. Werwicki
- Rada Redakcyjna:** J. Barbag, J. Czyżewski, K. Dziewoński,
J. Dylik, R. Galon, M. Klimaszewski,
M. Kielczewska - Zaleska, S. Leszczycki,
A. Malicki, B. Olszewicz, J. Wąsowicz,
A. Zierhoffer

S p i s t r e ś c i

Przedmowa	str. 2
Joanna Dziewulska - Położenie geograficzno-fizyczne i środowisko naturalne Trzcieńska - Zdroju	3
Andrzej Werwicki - Rozwój miasta Trzcieńska - Zdroju	14
Julitta Rakowicz - Użytkowanie ziemi w mieście	27
Leszek Kosiński przy współpracy Krystyny Pudło - funkcje i ludność miasta Trzcieńska - Zdroju	47
Zygmunt Pióro i Bożydar Rząd-Górnicki - Społeczność lokalna miasteczka Trzcieńska - Zdroju	81

Zeszyt niniejszy zawiera kolejno: studia dotyczące położenia miasta i cech jego środowiska geograficznego /J.Dziewulska/, rozwoju miasta /A.Werwicki/; użytkowania ziemi w mieście /J.Rakowicz/, dalej funkcji i struktury ludności /L.Kosiński przy współpracy K.Pudło/ a wreszcie postaw społecznych mieszkańców /Z.Pióro i B.Rząd-Górnicki/, przy czym podstawą źródłową opracowań były materiały, zebrane w czasie badań terenowych przez zespół Pracowni Geografii Zaludnienia i Osadnictwa IGPAN w składzie: mgr L.Kosiński, mgr J.Rakowicz, K.Pudło i J.Dziewulska we współpracy z socjologami - mgr Z.Pióro i mgr B.Rząd-Górnickim oraz studentami Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, odbywającymi pod kierunkiem mgr arch.F.Ptaszyńskiego praktykę wakacyjną z urbanistyki.

Zespołowe studia inwentaryzacyjne, podjęte zostały z inicjatywy Katedry Urbanistyki Politechniki Warszawskiej.

Ze względu na różnorodność problematyki, interesującej przedstawicieli różnych dyscyplin, zastosowano rozmaite metody pracy; świadczą o tym opracowania, zamieszczone w niniejszym zeszycie. Np. studia nad użytkowaniem ziemi prowadzono w nawiązaniu do innych prac Instytutu Geografii PAN z tego zakresu, natomiast studia nad ludnością potraktowano jako wstępny etap podejmowanych studiów nad zasiedleniem Ziemi Odzyskanych. Artykuł socjologiczny zawiera we wstępie kilka uwag ogólnych, dotyczących badań z zakresu socjologii miast; zamieszczenie ich wydaje się celowe, zważywszy na całkowite zahamowanie badań z tego zakresu w Polsce w ostatnich latach oraz nowość tej problematyki dla geografów.

W pracy terenowej wszyscy autorzy spotkali się z serdecznym przyjęciem i pomocą ze strony mieszkańców miasta, którym chcieliby przy tej sposobności złożyć serdeczne podziękowanie.

Joanna DZIEWULSKA

POŁOŻENIE GEOGRAFICZNO-FIZYCZNE I ŚRODOWISKO NATURALNE
TRZCIŃSKA - ZDRÓJU

I. Położenie miasta

Trzcińsko - Zdrój leży na tzw. Pojezierzu Myśliborskim /ryc.1/. Pojezierze to stanowi najniższą i najbardziej na południowy zachód wysuniętą część obszaru Pojezierza Pomorskiego. Pojezierze Myśliborskie, jak i cała północna część Polski, utworzone jest przez osady akumulacyjne najmłodszego zlodowacenia. One to nadały główne rysy rzeźbie całego terenu. Wielki jezior lodowca wsunął się doliną Odry na południe, wskutek czego osadzone przezeń moreny czołowe tworzą na Pojezierzu Myśliborskim wyraźny łuk. Wysokość tych wzgórz morenowych przekracza w wielu miejscach 100 m n.p.m.

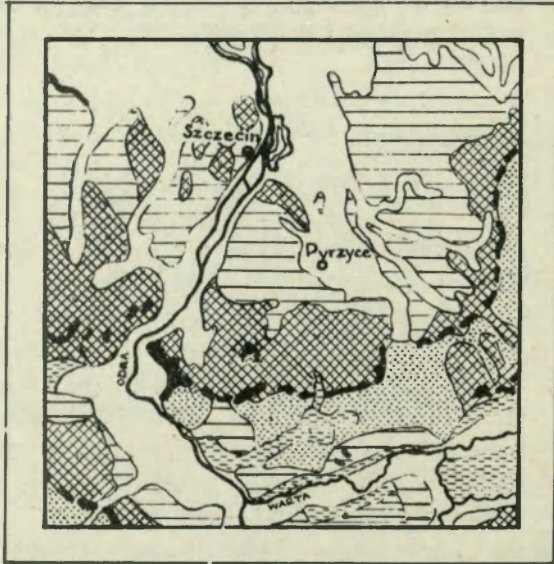
Trzcińsko - Zdrój leży znacznie niżej /50-60 m n.p.m./, po północnej, wewnętrznej stronie łuku moren czołowych, na terenie lekko falistym, silnie zabagnionym. Na północ od miasta teren jest bardziej urozmaicony, nosi charakter tzw, moreny pagórkowatej. Jeszcze dalej ku północy morena pagórkowata przechodzi stopniowo w niższą i mniej pod względem rzeźby urozmaiconą morenę denną opadającą ku Nizinie Pyrzyckiej.

Po południowej, zewnętrznej stronie łuku moren czołowych rozpościerają się porośnięte lasami sandry, opadające łagodnie ku Pradolinie Toruńsko-Eberswaldzkiej.

Wał moren czołowych tworzy wyraźny lokalny dział między wodami spływającymi na północ i południe.

RYC. 1

POŁOŻENIE TRZCIŃSKA-ZDROJU
NA TLE GEOMORFOLOGII
SĄSIEDNICH OBSZARÓW
WG. MAPY GEOMORF. POLSKI PROF. J. KONDRACKIEGO

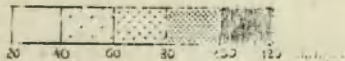
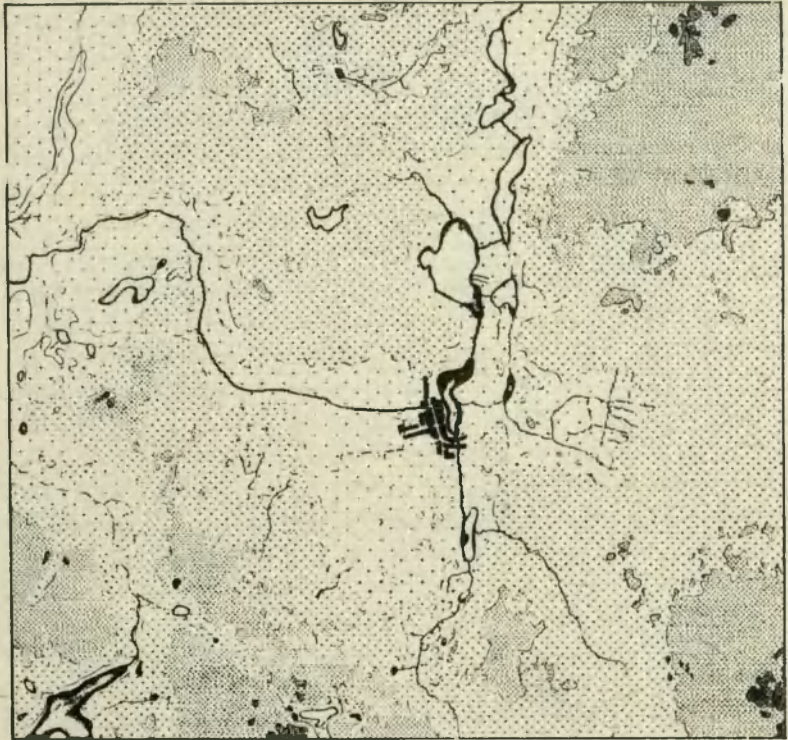
1:2000000

LEGENDA

- MORENA CZOŁOWA
- MORENA PAGÓRKOWATA
- MORENA DENNA MŁODSZEGO ZŁODOWACENIA
- MORENA DENNA STARSZEGO ZŁODOWACENIA
- SANDRY
- POZIOMY EROZYJNO-DENUKACYJNE PRADOLIN
- RÓWNINY NAPŁYWOWE I TARASY AKUMULACYJNE
- WODY
- TRZCIŃSKO-ZDRÓJ

RYC. 2

HIPSOMETRIA TRZCIŃSKA - ZDROJU I OKOLICY

SKALA 1:100000

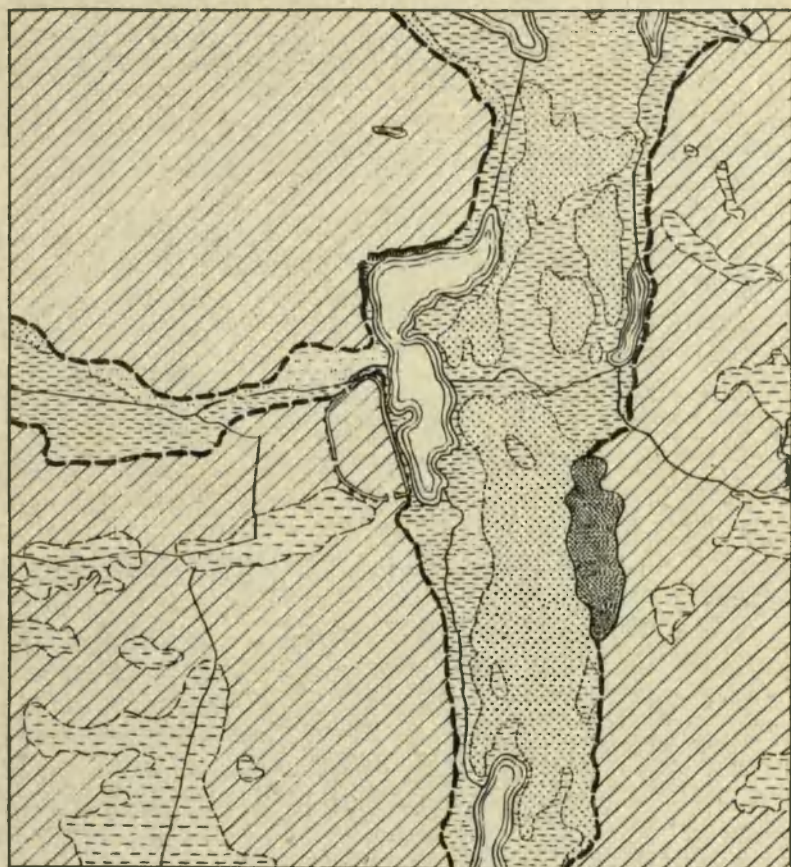
II. Hipsometria i geomorfologia miasta

Miasto zbudowano w miejscu, gdzie krzyżują się dwie doliny: szeroka dolina biegnąca z południa na północ i druga, kierująca się ku północo-zachodowi.

Doliny krzyżują się w północnej części kotliny otoczonej wzgórzami morenowymi /ryc.2/. W mieście i okolicy można wyróżnić pod względem geomorfologicznym dwa podstawowe obszary: doliny oraz wysoczyzny morenowe. Dolina o kierunku południkowym zaczyna się 5 km na południe od miasta, na północnym stoku pasma moren czołowych. W obrębie doliny występują dwa poziomy: niski aluwialny, zbudowany z torfów i gleb bagiennych oraz wyższy, dyluwialny, zbudowany z piasków i ilów. Oba poziomy mają bardzo zmienną szerokość. Powierzchnia poziomu dyluwialnego jest nierównana, pełna pagórków piaszczystych o kierunku równoległym do biegu doliny, osiagających do 10 m wysokości względnej. Możliwe, że poziom ten jest tarasem kemowym. W dolinie leżą liczne jeziora, różnej wielkości, od bardzo małych /o powierzchni paru arów/ do dużych o powierzchni powyżej 1 km² /Jez. Strzeszowskie/. Jeziora te powiązane są kanałami. Na wschód od miasta niski poziom dolinny rozszerza się, tworząc duże torfowisko. Dalej na wschód, poza doliną, rozciąga się rozległa powierzchnia silnie zatorfiona. W promieniu około 2 km na południo-wschód i południo-zachód od Trzcińska występują liczne zatorfione misy o charakterze wytopisk. Sama kotlina, w której leży Trzcińsko stanowi zagłębienie towarzyszące od północy łukowi moren czołowych, prawdopodobnie "Zungenbecke", wobec czego moreny pagórkowate leżące na północ od miasta należałyby do późniejszego stadium cofania się lodowca.

Wysoczyzny morenowe zbudowane są z piasków gliniastych na glinie zwałowej. Głębiej zalega margiel zwałowy. W obrębie wysoczyzn występują liczne jeziora oraz dużo podmokłych zagłębień bezodpływowych wysłanych torfami. Są to dawne, obecnie zarośnięte misy jeziorne.

GEOMORFOLOGIA TRZCIŃSKA - ZDROJU I OKOLICY

SKALA 1 : 25 000

LEGENDA

- MORENA PAGÓRKOWATA
- OZY
- WYTOPISKA
- DOLINY
- STROME KRAWĘDZIE DOLIN
- NISKI ALUWIALNY POZIOM DOLIN
- WYŻSZY ALUWIALNY POZIOM DOLIN
- NAJWYŻSZY DYLUWIALNY POZIOM DOLIN

Kulminacje pasm morenowych, okalających kotlinę w promieniu od 6 do 10 km, przekraczają często wysokość 100 m n.p.m. Samo Trzcіńsko leży w kotlinie, na zachodnim brzegu niewielkiego Jeziora Miejskiego /poziom wody 53 m n.p.m./. Centrum miasta położone jest na wysokości około 54 m n.p.m.

Wysokości względne przekraczają więc w okolicy miasta 50 metrów i są przyczyną dużego urozmaicenia krajobrazu.

Teren, na którym leży otoczona murami część miasta jest stosunkowo niski, jednak ze względu na budowę geologiczną należy do wysoczyzny morenowej. Od północy teren ten ograniczony jest doliną rzeczki Rurzyca /niemiecka nazwa rzeki "Röricke" utworzona była od nazwy trzciny - "das Rohr" a zatem zamiast polskiej nazwy Rurzyca słuszniejsza byłaby nazwa - Trzcинica/, wypełnioną torfami zalegającymi na glinie łąkowej. Na prawym północnym brzegu rzeki występują w dolinie wąskim pasem piaski wyższego poziomu aluwialnego.

Bezpośrednio na południe od centrum miasta leży wypełnione torfami zagłębienie bezodpływowe. Centrum miasta leży pomiędzy doliną Rurzyca i wyżej wymienionym torfowiskiem. Najlepsze warunki dla komunikacji miasta w kierunku zachodnim stanowi stosunkowo wąska i sucha "grzędą" zbudowana z piasków gliniastych na glinie. "Grzędą" tą biegnie szosa Chojnicka. Podobnie wąski pas piasków i glin łączy centrum miasta z południowym obszarem wysoczyzny morenowej. Wysoczyzna ta jest lekko falista, zbudowana zasadniczo z piasków gliniastych na glinie zwałowej /głębiej margiel zwałowy/, występują tu jednak także piaski i łąy dolinne.

W oparciu o te łąy powstała cegielnia /obecnie nieczynna/.

W kierunku północnym od centrum miasta, poza doliną Rurzyca, teren stopniowo się wznosi, osiągając w re-

jonie ulic Jeziornej i Uzdrowskiej wysokość 60 m n.p.m. i wyżej.

Wysoczyzna ta opada stromą krawędzią ku zachodnim i północnym brzegom Jeziora Miejskiego.

Nowsze dzielnice miasta usadowiły się przeważnie na wyższych terenach.

Ulica Dworcowa, biegnąca od murów miejskich w kierunku wschodnim, przecina niski, podmokły poziom doliny rynnowej, następnie wznosi się na wyższy poziom, zbudowany z piasków i ilów dyluwialnych. Tu rozwinęła się dzielnica związana funkcjonalnie z dworcem kolejowym. Dworzec leży na stoku wzgórza wydłużonego w kierunku N - S. Wzgórze to zbudowane jest z warstwowanych piasków dyluwialnych, osiąga w swej kulminacji 83 m n.p.m. i ma wyraźny charakter ozu. Na zachodnim zboczu wzgórza eksploatowane są piaski.

III. Stosunki wodne

Kotlina powstała na skrzyżowaniu dwóch dolin, w której położone jest miasto, określa charakter stosunków wodnych w mieście i okolicy. Do Jeziora Miejskiego spływają dwa główne cieki - z południa i ze wschodu. Ciek spływający z południa sprowadza do jeziora wody z wysokiego pasma moren ozołowych. Wody spływające z obszarów położonych na wschód od miasta pochodzą z rozległych, meliorowanych torfowisk, leżących w okolicy wsi Góralice. Pewna część tych wód odpływa jednak poprzez małe jezioro na północ i nie dochodzi do Jeziora Miejskiego.

Wody z Jeziora Miejskiego odpływają w dwóch kierunkach: na północ i na zachód. Odpływ w kierunku północnym prowadzi przez Jez. Strzeszowskie ku dalszym jeziorom położonym w biegnącej na północ dolinie, po czym rzeką Tywą do Odry. Ku zachodowi woda odpływa rzeką Rurzycą. W zachodniej części miasta do Rurzycy wpływają wody z dużego

rowu melioracyjnego, odwadniającego łąki położone na południowy zachód od miasta.

Przeważająca ilość wód odpływa z rejonu miasta rzeką Rurzycą, odpływ na północ ma duże mniejsze znaczenie.

Z kroniki miasta dowiadujemy się, że Chojna, leżąca nad Rurzycą poniżej Trzcińska, otrzymała w roku 1300 prawo wolnej nawigacji po rzece do Odry i Szczecina. Stan wody w rzece był więc niegdyś wysoki. Później rzeka traci znaczenie żeglowne. Przed wojną Niemcy utrzymywali w Trzcińsku stałą ekipę, zajmującą się pogłębianiem rzeki, chcieli bowiem zapewnić swobodny odpływ wód z rejonu nisko położonego miasta.

Rurzyca, obecnie nie pogłębiana, zamuliła swoje koryto. Coraz trudniejszy jest odpływ wód z terenu miasta. Rośnie stosunek ilości wody spływającej w kierunku miasta do ilości wody odpływającej.

Poziom wody w jeziorze oraz poziom wody podskórnej stale się podnosi. Obecnie woda podskórna jest w centrum miasta na głębokości 30 do 50 cm.

Jednocześnie na torfowiskach położonych na wschód od miasta w okolicy wsi Góralice, skąd woda spływa w kierunku Trzcińska, przeprowadzane są melioracje, co powoduje oczywiście jeszcze intensywniejszy spływ wody ku miastu. Sytuacja pogarsza się w okresach większych opadów oraz podczas roztopów wiosennych. Piwnie w mieście są zalewane wodą, a mury silnie nawilgocone. Woda podskórna zamarzając i rozmarzając powoduje osiadanie fundamentów oraz pękanie płyt na ulicach. W ten sposób i tak już zniszczone miasto, popada w jeszcze większą ruinę.

Poza tym ziemia uprawna w okolicy miasta jest nadmiernie nawadniana. Łąki ulegają zakwaszeniu. Bardzo dużo drzewek owocowych wymarzło wskutek zbyt wysokiego poziomu wody podskórnej.

Woda gruntowa występuje na głębokości 10 - 15 m. Studnie znajdujące się na terenie miasta ozerpią wodę z tej warstwy. Woda ta nie nadaje się jednak do picia, odznacza się czerwonym zabarwieniem i nieprzyjemnym zapachem.

Woda dla wodociągów miejskich ozerpana jest ze znacznie większej głębokości.

IV. Klimat

W terenie nie przeprowadzono żadnych badań nad klimatem miasta, trzeba się więc ograniczyć do bardzo ogólnej charakterystyki klimatu całej zachodniej części Pojezierza Pomorskiego, zaczerpniętej z artykułów Z.Ka-
ozorowskiej oraz S.Zycha^{x/}.

Na obszarze tym wpływy atlantyckie oddziałują silniej na klimat niż w innych częściach Polski. Nad Bałtykiem przechodzą często niższe, powodując wielką zmienność pogody.

Zima jest najczęściej łagodna, oceaniczna. Dni mroźnych /maksymalna temp. $< 0^{\circ}$ / jest stosunkowo mało /ok. 35/, dni bardzo mroźne /max. temp. $< - 10^{\circ}$ / należą do wyjątków. Dni z opadem śnieżnym jest około 30, średnia grubość pokrywy śnieżnej wynosi 5-10 cm, czas jej zalegania jest stosunkowo krótki. Wiosna charakteryzuje się dużą zmiennością pogody, ale równocześnie jest okresem o największej liczbie dni pogodnych, o najniższej liczbie dni z opadem i o najniższej wilgotności względnej.

W lecie obszar ten jest często w zasięgu depresji, przeważa pogoda chłodna o zmiennym zachmurzeniu. Rzadko notuje się suchą i ciepłą pogodą wyżową. W lipcu i sierpniu występuje największa liczba dni z opadem obfitym. Dni letnich /max. temp. $> 25^{\circ}$ / jest mało /ok. 15/, dni upalne

^{x/} por. spis źródeł

/max. temp. $> 30^{\circ}$ / należą do wyjątków. Późna jesień jest dżdżysta i wietrzna.

Przez cały rok przeważają wiatry z kierunków o składowej zachodniej.

Średnia roczna suma opadów wynosi ok. 550 mm. Miesiącem o najwyższej sumie opadów /ok. 80 mm/ jest lipiec, a najmniejszej - luty /ok. 30 mm/. Opad półrocza letniego /IV - IX/ stanowi 60% sumy rocznej.

Jeśli analizować rozkład opadów na pory roku, to lato wyróżnia się najwyższym ich udziałem /ok. 35%/, zima - najniższym /ok. 20%/. Wiosna i jesień dają ok. 22% sumy rocznej.

Mikroklimat Trzczińska charakteryzuje się dużą wilgotnością. Ukształtowanie terenu sprzyja spływaniu mas zimnego powietrza i tworzeniu się inwersji, z drugiej jednak strony obecność jeziora wpływa łagodząco na warunki klimatyczne.

V. Wnioski

O miejscu założenia miasta decydowały względy obronne. Obecnie nie odgrywają one swej roli. Jednak położenie Trzczińska wśród gruntów podmokłych ma i dziś duże znaczenie; w okolicy występują borowiny. W oparciu o nie został w końcu XIX w. zbudowany nad jeziorem zakład leczniczy.

Poza tym okolica jest wskazana dla osób chorych na serce.

Trzeba jednak poprawić warunki zdrowotne, przeprowadzając konieczne melioracje i obniżając w ten sposób poziom wody podskórnej w centrum miasta. Ta sprawa jest paląca niezależnie od rozwoju uzdrowiska.

Pod zabudowę najlepiej nadają się tereny położone na wysoczyźnie morenowej, na północ i południe od centrum miasta.

Dzielnicę przeznaczoną dla zakładów leczniczych najlepiej będzie umieścić na suchej wysoczyźnie położonej na północ od murów miejskich oraz na eksponowanych na południe stokach tej wysoczyzny. Teren ten jest bardzo uprzywilejowany krajobrazowo, roztacza się stąd wspaniały, rozległy widok na całą okolicę /m.in. widok na malownicze, otoczone od wschodu lasami liściastymi, Jezioro Strzeszowskie/.

W żadnym przypadku ludzie chorzy nie powinni mieszkać w położonym nisko, nad samym Jezioro Miejskim, dawnym zakładzie leczniczym. Obecnie umieszczono tam zakład dla nieuleczalnie chorych. Stan chorych na ischias i reumatyzm pogarsza się znacznie wskutek nadmiernej wilgoci.

LITERATURA

1. St.Lencewicz /uzupełnienie J.Kondrackiego/ - Geografia fizyczna Polski, rozdział XVI.
2. J.Kondracki - Mapa geomorfologiczna Polski 1:2 000 000
3. B.Krygowski - Mapa geomorfologiczna Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej 1:100 000.
4. Geologischer Ubersichtsplan 1:25 000 - Schönfluss /rkps w PMRN Trzcіńsko-Zdrój/.
5. Z.Kaczorowska - Klimat Pomorza Zach. wraz z Ziemią Lubuską - Fizjografia Ziem Zach. i Półn., zesz.1-2,1950.
6. S.Zych - Uwagi o klimacie Pomorza, Przegl.Met.Hydr., zesz.1-2, 1952.
7. T.Przetacznik - Kronika miasta Trzcіńska-Zdroju. Rkps. Trzcіńsko - Zdrój.

Wykaz ilustracji

1. Położenie Trzcіńska - Zdroju na tle geomorfologii przyległych obszarów
2. Hipsometria Trzcіńska - Zdroju i okolicy
3. Geomorfologia Trzcіńska - Zdroju i okolicy.

ROZWÓJ MIASTA TRZCIŃSKA - ZDRÓJU

Trzcisko - Zdrój jest małym miasteczkiem położonym w woj. szlacheńskim, 12 km na wschód od Chojny, na wysokości 55 m n.p.m., w miejscu gdzie rzeka Rurzyca wypływa z jeziora Miejskiego. /rys.1/.

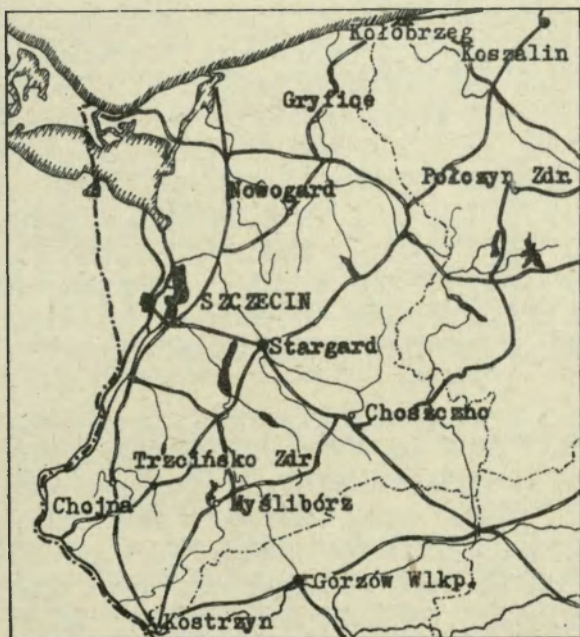
Trzcisko - Zdrój, którego nazwa wywodzi się przypuszczalnie od trzciny porastających brzegi jeziora i okoliczne bagna, było starym osiedlem słowiańskim. Data jego powstania nie jest znana. Osiedle to istniało jeszcze przed zajęciem południowej części Pomorza Zachodniego przez Margrabiów Brandenburskich /przed połową XIII w./. Dokument biskupstwa kamieńskiego z 1248 r. wymienia je pod nazwą Soonenvlete, jako wieś należąca do klasztoru cysterek, przeniesionego później z Trzciska do Cedyni. Początki miasta /1266 r./ wiążą się z kolonizacją niemiecką Pomorza, mającą na celu umocnienie władzy Brandenburszczyków na nowo zdobytych ziemiach. Prawa miejskie otrzymuje Trzcisko w 1281 r. Nosi ono wówczas nazwę Sohowenfliet. Przyznano wówczas mieszkańcom miasta prawo wybierania wójtów, posiadania ziemi i budowy domów, a ludności słowiańskiej pozostawiono dawną osadę, tak zwaną "ohyż".

Trzcisko - Zdrój zostało stworzone jako miasto o podwójnym przeznaczeniu. Pierwszą i najważniejszą funkcją była obrona posiadłości brandenburskich przed feudalnymi sąsiadami. Funkcja handlowa była drugą z kolei funkcją Trzciska.

W 1302 r. Trzcisko jest rzeczą w sporze między Brandenburgią a książętami pomorskimi. Wyrazem znaczenia handlowego miasta było uzyskanie przez Trzcisko w 1334 r. w obrębie całej Marchii wolności celnej na handel zbożem. Wkrótce jednak, utraciło to znaczenie. W miarę bowiem

Rys. 1.

Położenie Trzcinańska Zdroju
na tle województwa

wzrostu i rozszerzania posiadłości margrabiów brandenburskich na wschód od Odry, Trzcińsko przestało być ważnym strategicznie miastem kresowym. Już w 1356 r. utraciło wolność celną, a w 1364 r. prawo wolnego jarmarku. Pozostały tylko prawa do czterech targów zwykłych, dwóch targów bydła i jednego koni. Zmiany te spowodowały wzrost znaczenia rolnictwa. Mieszkańcy Trzcińska nabywają w roku 1463 połowę gruntów wsi Gogolice, a w roku 1508 jedną trzecią część gruntów wsi Goszków. Rolnictwo z czasem zastąpiło całkowicie handel i na długi okres czasu pozostało jedyną prawie funkcją miasta. Ostateczny upadek handlowego znaczenia Trzcińska nastąpił w czasie wojny Trzydziestoletniej. Miasto zostało zniszczone przez walki i pożary oraz wyludnione. Przez następne dwa wieki podstawą bytu mieszkańców Trzcińska była hodowla bydła, uprawa pszenicy, lnu i tytoniu. W 1800 r. mieszkańcy Trzcińska posiadali 260 łanów ziemi ornej, 1096 morgów łąk i 198 morgów lasu. Oprócz tego istniał sześciołanowy majątek miejski. W 1850 r. miasto posiadało 11.291 morgów /ok. 2.822 ha/, w tym 7.356 morgów gruntów ornych i 2.474 morgi łąk.

Przy końcu wieku XIX przybyła miastu nowa funkcja. W związku z odkryciem w 1895 r. przez miejscowego lekarza pokładów torfów borowinowych w okolicy miasta, w Trzcińsku powstał zakład zdrojowy. W 1898 r. leczyło się w nim 124 pacjentów /1968 kąpiele/. W 1905 r. leczyło się już 280 pacjentów /3969 kąpiele/. Stały rozwój funkcji leczniczej spowodował, że od roku 1907 miasto nosiło nazwę Zdroju /Bad Schönfliess/. Największy rozwój uzdrowiska miał miejsce w 1930 r. /11.050 kąpiele/. W okresie kryzysu liczba wykonanych kąpiele spadła do 4 tysięcy, czyli do poziomu z 1905 r. Później nastąpiło pewne ożywienie, jednakże liczba zabiegów nie osiągnęła już wielkości z 1930 r. Trzcińsko właściwe było jednak nadal

miasteczkiem rolniczym. Gospodarstwa mieszkańc6w Trzciska były przeważnie duże, a gospodarka intensywna: stosowano melioracje, nawozy sztuczne, również mechanizacja prac polowych była daleko posunięta. Siłę roboczą w gospodarstwach rolnych Trzciska stanowili w większości robotnicy sezonowi, przyjeżdżający corocznie z Polski. Intensywna hodowla bydła oparta była nie o wypas łąk, lecz o pasze treściwe. W związku z tym krów nie wypędzano prawie woale na pastwiska. Oprócz rolnictwa i uzdrowiska ważną podstawą bytu miasteczka stał się w tym okresie handel, obsługujący okoliczne wioski. W 1939 r. pracowało tu 6 piekarni, 5 masarni oraz 30 różnego rodzaju sklepów. W rzemiośle działali kowale, rymarze, ślusarze, stolarze i kołodzieje. Dużo było również pracowni szewskich.

Przemysł w Trzcisku Zdroju był bardzo słabe rozwinięty. Najważniejszymi zakładami przemysłowymi były dwa tartaki i dwa młyny oraz niewielka fabryczka maszyn rolniczych. Oprócz tego działały trzy mechaniczne warsztaty samochodowe, fabryka przetworów owocowych i duży zakład mleczarski. Poza granicami miasta znajdowała się cegielnia.

Zniszczenia wojenne, całkowita wymiana ludności, odmienna niż przed wojną sytuacja gospodarcza spowodowały, że z istniejących dawniej zakładów przemysłowych pozostały tylko tartak i młyn oraz zakład wstępnej przeróbki owoców leśnych. Próba uruchomienia zakładu zdrojowego nie powiodła się. Po kilkumiesięcznej jego działalności na skutek braku pacjentów spowodowanego przez konkurencję Połączyna Zdroju, zakład zdrojowy w Trzcisku - Zdroju został zamknięty. Po pewnym czasie, w budynkach zdrojowych umieszczono Państwowy Specjalny Dom dla Dorosłych. W chwili obecnej charakter rolniczy Trzciska - Zdroju pogłębił się.

Trzcisko było miastem małym nie tylko terytorialnie, jak większość miast średniowiecznych, ale i ludność

ciowo. Liczne pożary miasta, częste wojny i zarazy powodowały, że przez długi okres czasu liczba ludności utrzymywała się mniej więcej na jednakowym poziomie. Znana jest tylko liczba mieszczan z 1581 r. - 169 oraz z 1599 r. - 217. Na podstawie tych danych można przypuszczać, że pełna liczba mieszkańców Trzcińska w pierwszym okresie istnienia nie przekraczała nigdy 400 osób. Stan ten trwał do początków wieku XVIII /w 1700 r. było 200 mieszkańców/. Niewielki wzrost nastąpił dopiero koło połowy XVIII w. kiedy ilość mieszkańców Trzcińska wzrosła do około półtora tysiąca /tablica 1/.

Tablica 1. Liczba ludności Trzcińska - Zdroju
w latach 1750-1957

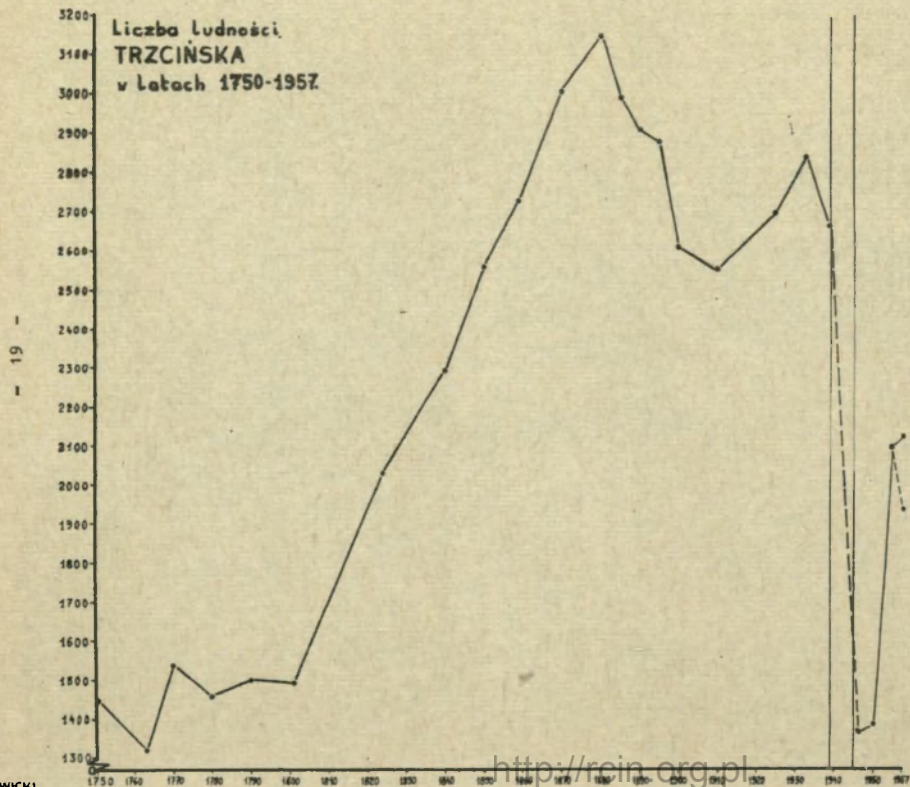
rok	Liczba ludn.	rok	Liczba ludn.	rok	Liczba ludn.
1750	1.448	1850	2.562	1925	2.699
1763	1.316	1859	2.728	1933	2.843
1770	1.542	1880	3.149	1939	2.664
1780	1.462	1885	2.991	=====	=====
1790	1.501	1890	2.907	1946	1.336
1801	1.495 ^{x/}	1895	2.877	1950	1.379
1824	2.032	1900	2.608	1955	2.100
1840	2.296	1910	2.555	1957	2.126 ^{xx/}

x/ bez wojska liczącego 231 osób

xx/ łącznie z pensjonariuszami Domu Dziecka, Państwowego Specjalnego Domu dla Dorosłych i zakonnicami.

Dalszy wzrost liczby mieszkańców nastąpił po wojnach napoleońskich. Tempo wzrostu było wówczas szybsze niż poprzednio /rys.2/ i nie wykazywało wahań jakie zauważamy w drugiej połowie XVIII w. W ciągu osiemdziesięciu lat liczba ludności podwoiła się. W 1880 r. ilość mieszkańców Trzcińska osiągnęła maksymalną wartość /3.149/.

RYS. 2

W latach następnych, pomimo rozwoju uzdrowiskowej funkcji miasta, liczba ludności Trzcieńska stale spadała, aby w roku 1910 osiągnąć stan najniższy /2.555/. Okres międzywojenny cechuje się początkowo wzrostem, później jednak, w związku z emigracją młodych ze słabo zagospodarowanego Pomorza Zachodniego do okręgów przemysłowych zachodnich Niemiec, ilość mieszkańców maleje. W chwili przyłączenia Pomorza Zachodniego do Polski w 1945 r., z niemieckiej ludności pozostało tylko około tysiąca osób.

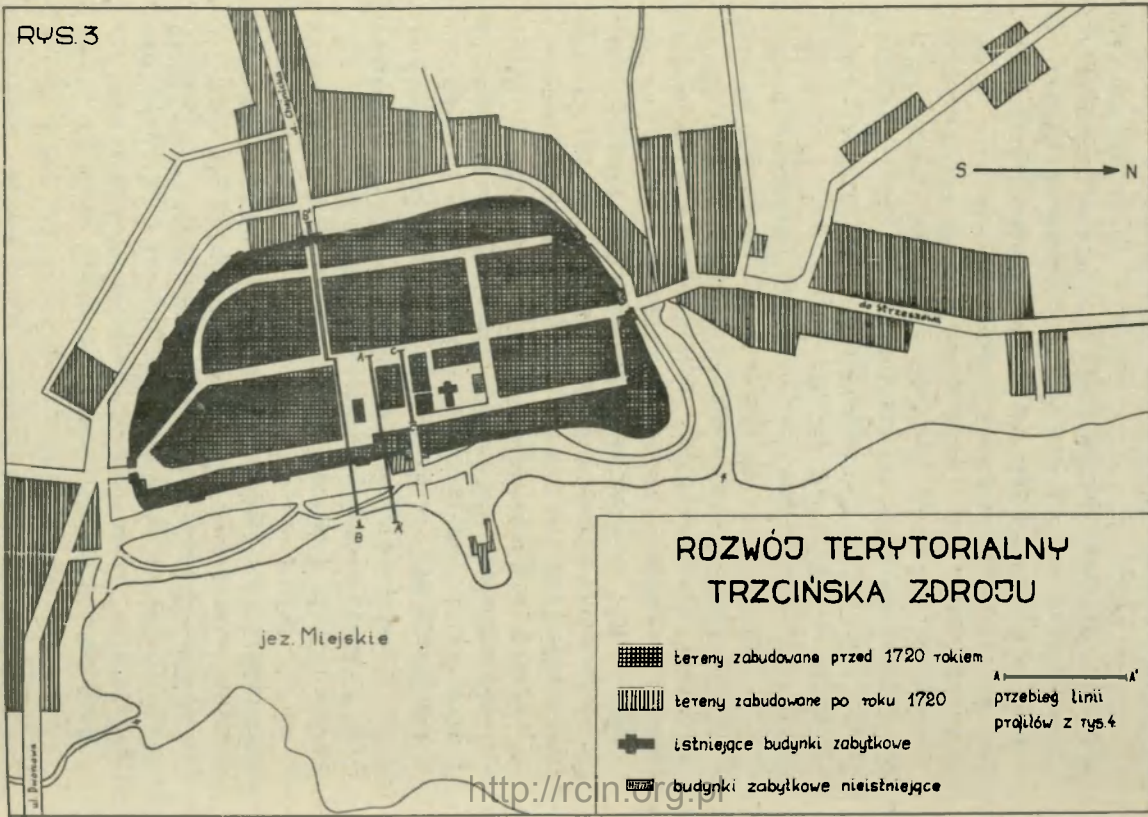
Pierwszymi Polakami osiadłymi na stałe w Trzcieńsku - Zdroju byli robotnicy rolni wywiezieni przez Niemców na przymusowe roboty, na Pomorze Zachodnie, oraz świeżo zdemobilizowani osadnicy wojskowi pochodzący z Podola, do których w sierpniu 1945 r. przybyły rodziny transportami repatriantów z Krzemieńca, Buczaowa, Trembowli i Tarnopola. Do końca 1945 r. liczba ludności polskiej w Trzcieńsku - Zdroju wzrosła do niespełna tysiąca /tablica 2/, a w styczniu 1946 r. wielkość tę przekroczyła.

Tablica 2. Ilość Polaków w Trzcieńsku - Zdroju w roku 1945

Data	Ilość
ok. 15.V.	16
7.VI.	100
22.VII.	163
14.IX.	785
27.XI.	913
XII.	983

Równocześnie z napływem ludności polskiej, ludność niemiecka opuszczała miasto. W dniu sumarycznego spisu ludności w 1946 r. /14.II./ liczba ludności Trzcieńska - Zdroju wynosiła 1.336 osób, z czego wynika, że Niemcy stanowili już mniejszość. Następane lata przynios-

RYS. 3

ROZWÓJ TERYTORIALNY TRZCIŃSKA ZDROJU

- tereny zabudowane przed 1720 rokiem
 - tereny zabudowane po roku 1720
 - istniejące budynki zabytkowe
 - budynki zabytkowe nieistniejące
- A — A'
przebieg linii
prąków z rys. 4

<http://rcin.org.pl>

ły dalszy wzrost liczby ludności ogółem oraz zmniejszenie odsetka ludności niemieckiej. W marcu 1949 r. przybyła do Trzcińska - Zdroju większa grupa przesiedleńców z powiatu limanowskiego, poza tym pojedynczo lub małymi grupami przybywała ludność z różnych stron Polski i z za Bugu. Obecnie Trzcińsko posiada 1.935 stałych mieszkańców oraz 191 osób nie objętych ewidencją ludności: zakonnie, pensjonariuszy Domu Dziecka i Państwowego Specjalnego Domu dla Dorosłych. Dzisiejsza ludność jest przeważnie narodowości polskiej, a Niemcy stanowią znikomy odsetek ogółu.

Pierwszy okres zabudowywania miasta obejmuje lata 1281-1433. Rozpoczyna się nadaniem praw miejskich i cechuje się wstępnym zagospodarowaniem terenu przeznaczonego na miasto - wytyczeniem planu miasta i pierwszą jego zabudową. Mury miejskie, otrzymało Trzcińsko prawdopodobnie jeszcze w wieku XIV. Oprócz murów zbudowanych z kamienia polnego, powstał jeszcze w XIII wieku piękny hallowy kościół parafialny, zbudowany w stylu gotyckim, oraz w roku 1409 budynek o charakterze bazaru czy też sukienicy, nazwany przez Niemców "Kaufhaus". Budynki mieszkalne w tym czasie były przypuszczalnie drewniane. Zniszczył je pożar miasta w roku 1433 /walki z husytami/. Pożarem tym kończy się pierwszy okres rozbudowy Trzcińska. Okres drugi rozpoczyna się regulacją planu miasta w 1445 r. W obrębie istniejących już murów miejskich wytyczono trzy proste, równoległe do siebie ulice, wyznaczono rynek i plac kościelny. Plan ten przetrwał do naszych czasów /rys.3/. W 1550 r. nastąpiła przebudowa Kaufhaus'u na ratusz, podwyższenie wieży kościelnej i budowa hełmu oraz wzmocnienie murów obronnych. W tym czasie działki mieszczańskie zostały ostatecznie w pełni zabudowane domami murowanymi. Liczba domów w 1666 r. wynosiła 203, w 1719 r. - 209, w 1740 r. - 248, a w 1801 r. było już 258 domów.

W okresie trzecim, na przełomie XVIII i XIX w., zabudowa wychodzi poza mury. W pierwszej połowie XIX w. powstaje zabudowa na północ, przy drodze do Strzeszowa oraz przy ulicy obwodowej biegnącej po zewnętrznej stronie murów. Po zbudowaniu linii kolejowej i jej uruchomieniu w roku 1899, zabudowała się ulica Dworcowa. W tym samym czasie powstały na półwyspie budynki zakładu zdrowego. Po 1900 r. zabudowano tereny przy szosie chojeńskiej i zachodni odcinek ulicy obwodowej. Liczba domów mieszkalnych wzrosła z 258 w 1801 r. do 290 w 1840 r. i 298 w 1858 r.; w 1905 r. istnieją w Trzocińsku 294 domy mieszkalne. Wiek XIX przynosi nie tylko powiększenie terytorium miasta lecz doprowadził do przebudowy budynków na obszarze starego miasta. W okresie między pierwszą i drugą wojną światową zostały zabudowane okolice ulicy Uzdrawiskowej, a liczba domów mieszkalnych wzrosła do 341 w 1925 r. W czasie drugiej wojny światowej pewna ilość domów uległa zniszczeniu. Część domów na skutek opuszczenia uległa dewastacji i zniszczeniu w okresie powojennym. Obecnie w Trzocińsku jest 259 zamieszkałych domów, dalszych 71 domów użytkowanych jest przez urzędy i instytucje jako biura, lokale użyteczności publicznej, lokale usług kulturalnych i magazyny.

Do charakterystycznych cech fizjonomii miasta należy skupienie stodoł po obydwu stronach ulicy Chojeńskiej, przy ulicy Ceglanej i Dworcowej. Przy ulicy Dworcowej skupiają się także budynki przemysłowe. Centrum miasta zajmują prawie wyłącznie budynki mieszkalne, a jego charakter oddają nam dobrze załączone profile /rys. 4/. Zabudowa jest niska, jedno lub dwukondygnacyjowa, nie posiada żadnych wartości artystycznych lub zabytkowych. Pochodzi ona z końca XIX i początków wieku XX. Wartość zabytkową posiadają tylko: kościół, dwie zachowane bramy miejskie - Chojeńska i Myśliborska oraz partie murów

obronnych. Budynków nowych, zbudowanych po wojnie jest zaledwie kilka.

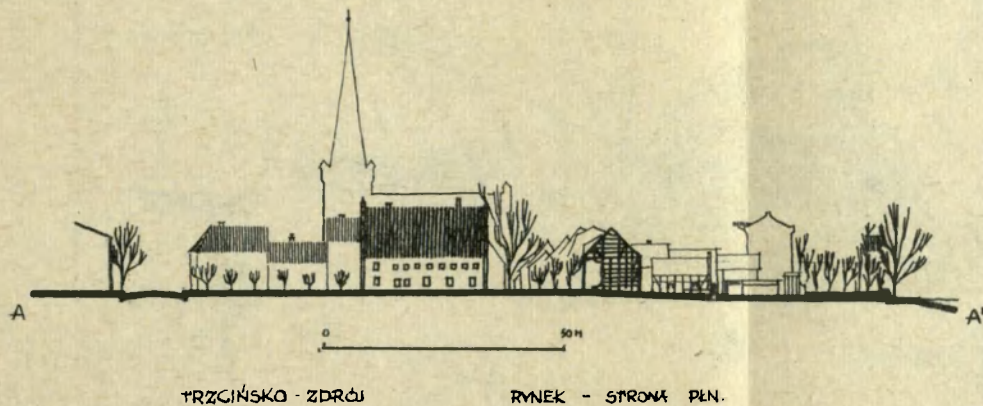
Wykaz ilustracji

1. Położenie Trzcińska - Zdroju na tle województwa
2. Liczba ludności Trzcińska w latach 1750-1957
3. Rozwój terytorialny Trzcińska - Zdroju
4. Przekroje poprzeczne przez m. Trzcińsko - Zdrój

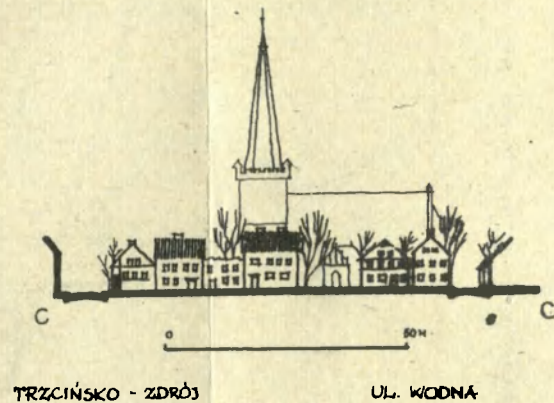
PRZEKROJE POPRZECZNE PRZEZ M. TRZCIŃSKO-ZDRÓJ

RYS. 4

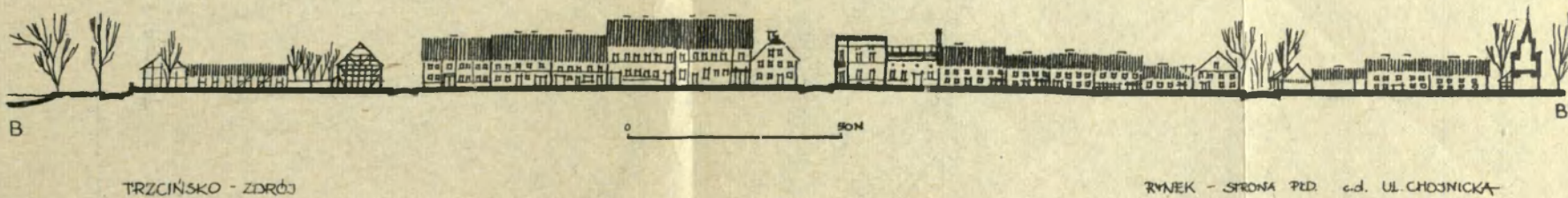
PRZEKRÓJ A

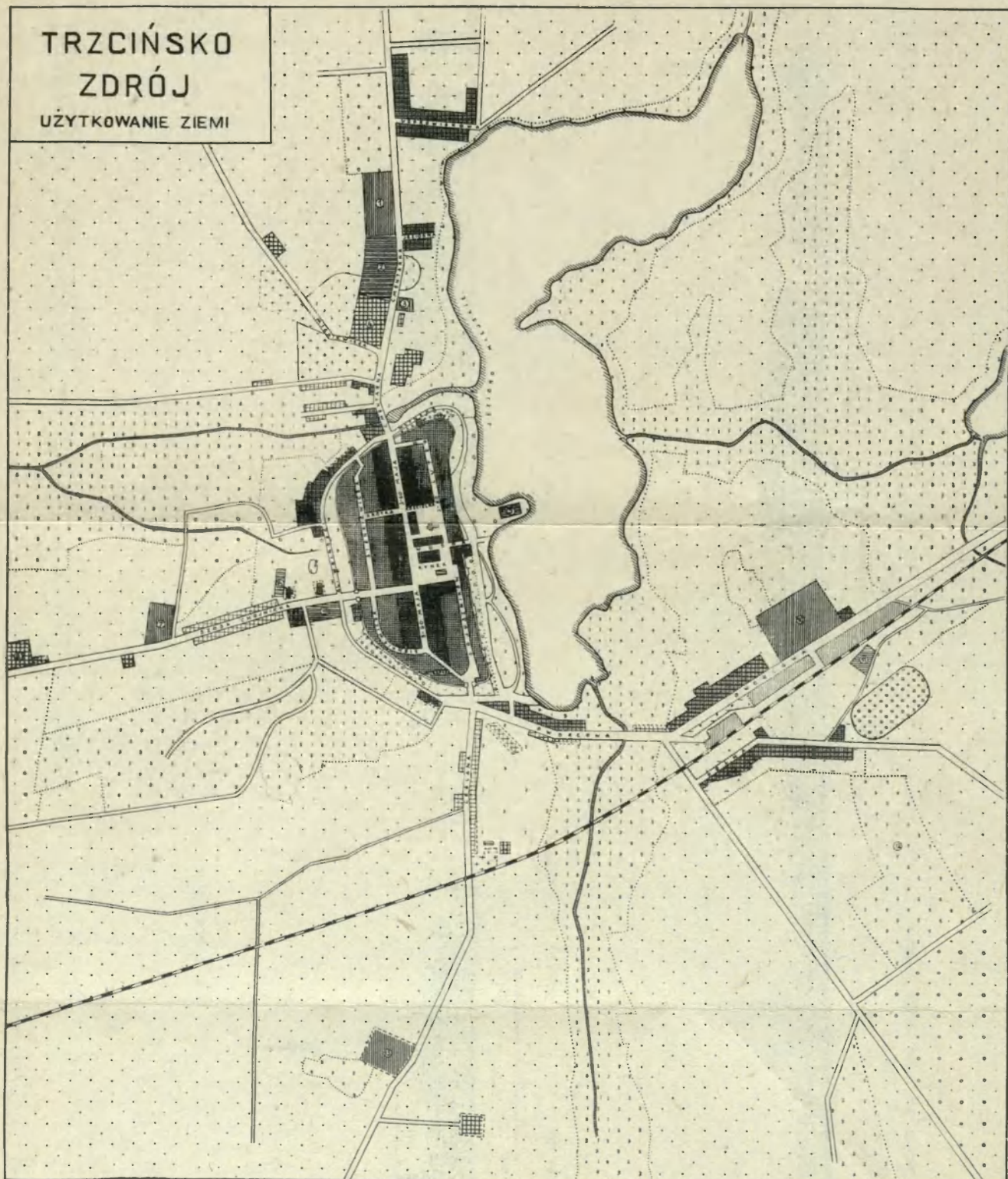

PRZEKRÓJ C

PRZEKRÓJ B

Mapa do artykułu J.Rakowicz; legenda na str.44,45

UŻYTKOWANIE ZIEMI W MIEŚCIE

Przystępując do analizy użytkowania ziemi na terenie Trzcieńska 4, Zdroju podzielono całe miasto na mniejsze jednostki - bloki. Zgodnie z Normatywem Urbanistycznym za blok uważano "teren ograniczony liniami regulacyjnymi ulic, lub inną wyraźną granicą nie przecięty arterią komunikacyjną". W obrębie poszczególnych bloków analizowano użytkowanie kolejnych działek. Najdokładniej zbadano tereny mieszkaniowe, które zarówno funkcjonalnie jak i terytorialnie zajmują w Trzcieńsku najważniejsze obszary.

Analizę prowadzono według jednolitego schematu, kładąc szczególny nacisk na przeznaczenie i aktualne wykorzystanie działek. Pozwoliło to ustalić zgodność obecnego użytkowania z pierwotnym przeznaczeniem i zainwestowaniem terenu. Przeprowadzono również ocenę budynków z punktu widzenia takich cech jak: materiał ścian, rodzaj pokrycia dachu, wiek i typ oraz wyposażenie w instalacje techniczno-sanitarne. Mniej szczegółowo opracowano budynki gospodarskie.

Poza tym notowano charakter zabudowy całych pierzei, rodzaje zieleni oraz stosunki własnościowe.

Bardziej pobieżnie, bez zagłębiania się w szczegóły, zanalizowano tereny: przemysłowe, składowe, komunikacyjne, usług gospodarczych i kulturalno-społecznych, gospodarce komunalną, a wreszcie grunty rolne.

Następnie powrócono do analizy bloku jako podstawowej jednostki terytorialnej, ustalając dominujące formy użytkowania. W przypadku występowania kilku typów, mniej więcej równorzędnych /bez wyraźnej dominanty/ za-

liczano blok do klasy mieszanej; względnie gdy rozmiar i względy funkcjonalne tego wymagały dzielono go dodatkowo na mniejsze części.

Badaniem objęte zostało Trzcińsko w granicach, uznanych w przybliżeniu za granice obszaru miasta, w których zamyka się również jego bezpośrednie zaplecze rolnicze. Nie pokrywają się one z podziałem administracyjnym, ponieważ w przypadku małych miast granice administracyjne obejmują z reguły znacznie większy obszar niż właściwe osiedle.

W wyniku przeprowadzonych obserwacji opracowano mapę, która ujmuje ośrodek zagadnień użytkowania ziemi w Trzcińsku. Jako zasadę przyjęto, że tereny obecnie użytkowane zostały wrysowane obwódką ciągłą, nieużytkowane - przerywaną. Wydzielono na niej 8 zasadniczych typów, które obejmują 15 różnych rodzajów użytkowania.

Jako podkład posłużył plan miasta w skali 1:5 000.

Dla analizy układu Trzcińska, podstawowe znaczenie ma odrębność rozplanowania terenów ograniczonych dawnymi murami obronnymi od położonych poza ich obrębem.

I. Stare miasto

Trzcińsko jest miastem o typowo średniowiecznym układzie szachownicowym. Centralne miejsce w planie zajmuje kwadratowy, zorientowany rynek, na którego terenie znajduje się ratusz i później powstały blok mieszkań i sklepów. Rynek łączy się z placem kościelnym również w części zabudowanym. Oba place są otoczone przez bloki mieszkalne, wyznaczające w zasadzie prostokątną siatkę ulic zbiegających się przy bramach, które dawniej broniły wstępu do miasta. Do naszych czasów przetrwały dość duże fragmenty murów obronnych oraz dwie z czterech bram wjazdowych. Funkcjonalnie, większe znaczenie posiadały bramy: północna, zachodnia i południowa przez które

wiodły ważne drogi handlowe łączące Trzcińsko z Grzybowem, Chojną, Morzaniem, Dębem i Rowem. Brama wschodnia, zamykająca ulicę Wodną prowadzącą do jeziora, posiadała jedynie lokalne znaczenie.

Zabudowa poszczególnych bloków była bardzo jednolita, już bowiem w połowie XV wieku, po pożarze, który zniszczył niemal całkowicie osiedle przeprowadzono jego regulację. Polegała ona na wytyczeniu sieci ulicznej i określeniu wymiarów działek budowlanych^{x/}. Następujące później pożary i zniszczenia wojenne nie zdołały już zmienić zarysu sieci ulicznej. Elewacje frontowe większości obecnych domów na terenie starego miasta pochodzą z XIX wieku. W rezultacie zabudowa jest dość jednolita w wyglądzie zewnętrznym. O ile fronty działek są niemal całkowicie zabudowane, o tyle wnętrza bloków są przeważnie puste i użytkowane jako niewielkie ogródki przydomowe.

Zabudowa działki przedstawia obraz typowy, częściowo dla budownictwa miejskiego częściowo dla wiejskiego. Front parceli zajmuje wydzielony dom mieszkalny jedno lub kilka rodzinny przeważnie w zabudowie zwartej a za nim, oddzielone podwórkiem gospodarczym, znajdują się zabudowania dla inwentarza. Składają się na nie przeważnie: stodoła, stajnia, obora, chlew, szopy, drewnitnia. Zabudowa taka jest typowa dla miasta, w którym produkcja rolnicza jest jednym z podstawowych elementów miastotwórczych.

Przyjmując za podstawę kryteria funkcjonalno-krajo-
brazowe i uwzględniając różnice w użytkowaniu ziemi można właściwie wydzielić dwa rodzaje zabudowy mieszkaniowej: miejską - mieszaną /kilkurodzinne domy mieszkalne ze

x/ T.Przetacznik - Kronika miasta Trzcińska - Zdroju.
Rkps., Trzcińsko - Zdrój.

znajdującymi się w parterze: sklepem, punktem usługowym lub warsztatem rzemieślniczym i zabudowaniami gospodarskimi od strony podwórza/i miejsko-wiejską /kilku lub jedno-rodzinne domy z podstawowymi budynkami gospodarskimi/.

W przypadku występowania w obrębie bloku tych dwóch różnych form zabudowy mieszkaniowej, przyjmowano granicę umowną dzieląc blok na połowę, ewentualnie inaczej, w zależności od charakteru zabudowy.

Jako miejskie - mieszane potraktowano bloki stojące między rynkiem, a ulicą Wodną, Wodną a placem Kościelnym oraz placem Kościelnym i ulicą Kościuszki. Wyróżniają się one mniejszym rozmiarem działek budowlanych i większą zawartością zabudowy.

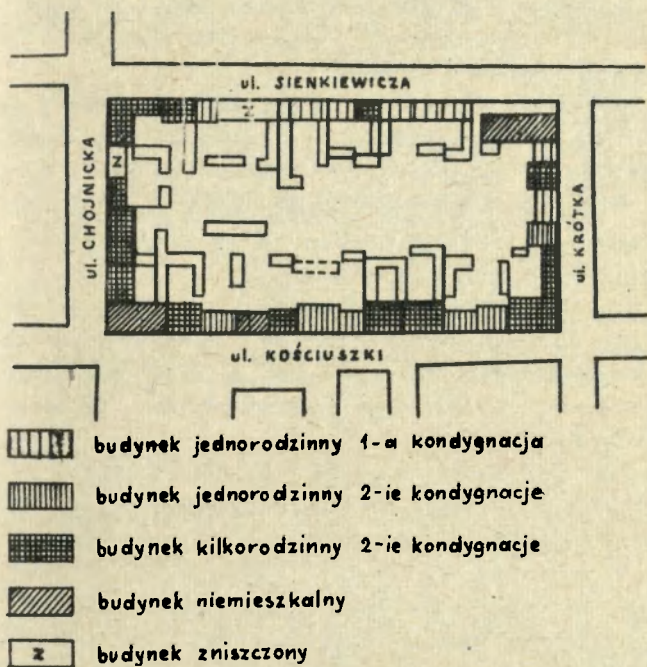
Do tego samego rodzaju zaklasyfikowano zabudowę wzdłuż ulic: 9 Maja, Kościuszki, Kościelnej i Rynku. Tyły tych samych bloków /od strony ulic: Sojuszników, 2 Lutego i Sienkiewicza/ zalozono jednak do innej klasy użytkowania.

Z punktu widzenia krajobrazowego cechami, które pozwoliły na wyodrębnienie zabudowy miejskiej - mieszanej były przede wszystkim typ budynku i jego materiał budowlany. Najczęściej spotykany jest dom dwukondygnacyjny kilku-rodzinny, rzadko jednorodzinny kryty dachówką, czasem papą lub łupkiem. Materiał konstrukcyjny ścian stanowi przeważnie cegła, ewentualnie drzewo w konstrukcji pruskiego muru. Domy są zazwyczaj tynkowane.

Nie są to jednak cechy najcharakterystyczniejsze i typowe tylko dla miejskiej zabudowy mieszanej, dlatego ważniejsza od czysto zewnętrznego opisu jest jej charakterystyka od strony użytkowania.

W porównaniu z resztą miasta strefa tej zabudowy jest obszarem najlepiej wyposażonym w urządzenia techniczno-sanitarne, społeczno-kulturalne i handlowe, o du-

Rys. 4 ~~TOP~~ BUDYNKÓW MIESZKALNYCH
W TRZCIŃSKU ZDROJU

OPRAC. J. RAKOWICZ

żym stopniu skupienia usług ogólnomiejskich. Na tym terenie znajduje się główne skupienie sklepów, co stanowi jeden z najbardziej charakterystycznych elementów tego rodzaju zabudowy i pozwala na wyodrębnienie jej spośród innych terenów zamieszkałych.

Cały obszar, tak pod względem funkcjonalnym jak i użytkowania ziemi, posiada charakter dzielnicy mie-

szanej tzw. śródmiejskiej o swoistym wyrazie plastycznym.

Pozostałe tereny mieszkaniowe, zamknięte w obrębie murów, zaliczone zostały do zabudowy miejsko-wiejskiej. Zdecydował o tym nie tyle charakter zabudowy działki, ile względy funkcjonalne.

Zaliczone do tej klasy zabudowy domy są na ogół jedno-kondygnacyjne jedno- lub dwurodzinne, rzadziej dwukondygnacyjne, kilkurodzinne.

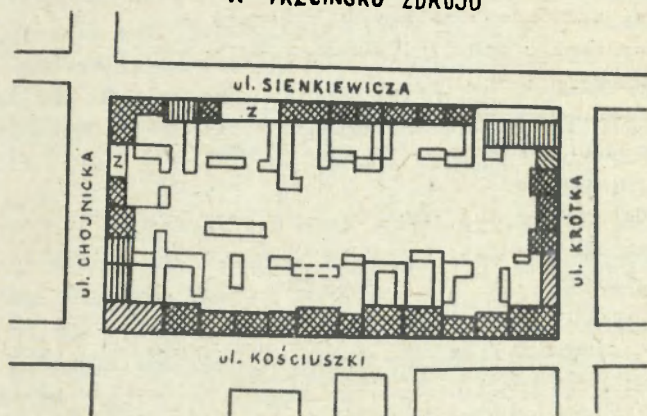
Dachówka stanowi w dalszym ciągu przeważający rodzaj pokrycia dachu, chociaż częściej występuje tu papa. Jest nią pokryta część budynków gospodarskich. Ściany z "pruskiego muru" są tynkowane w przypadku domu mieszkalnego, a pozostawione w stanie surowym w zabudowaniach gospodarskich.

Z punktu widzenia struktury użytkowania ziemi zabudowa ta posiada dużo bardziej jednolity charakter. Udział terenów zajętych przez różnego rodzaju usługi tak gospodarcze, jak kulturalno-społeczne jest poważnie zmniejszony. Wprawdzie kilka działek zajmują składy, warsztaty i magazyny /nie notowane w blokach zabudowy miejskiej - mieszanej/ ale procentowy udział powierzchni zajętej przez tereny mieszkalne jest tu znacznie mniejszy. Podajemy dla przykładu jeden blok /ograniczony ulicami: Kościuszki, Krótką, Sienkiewicza i Chojnicką/ opracowany w szczegółowej skali 1:2 000. W części od ulicy ulicy Kościuszki posiada on charakter miejskiej zabudowy mieszanej, a od ulicy Sienkiewicza - miejsko-wiejski.

Pod względem materiału budowlanego 78% zbadanych budynków niegospodarskich stanowią domy z pruskiego muru, tynkowane, kryte dachówką, 13% takie same, lecz kryte papą, 6% kryte łupkiem i 3% blachą.

W zakresie budynków mieszkalnych 50% omawianego bloku stanowią domy kilkurodzinne dwukondygnacyjne, któ-

Rys.2 MATERIAŁ KONSTRUKCYJNY BUDYNKÓW
W TRZCIŃSKU ZDROJU

- budynek murowany kryty dachówką
- budynek murowany kryty łupkiem
- budynek murowany kryty papą
- budynek murowany kryty blachą
- budynek zniszczony

Uwaga: do budynków murowanych zaliczono również pruski mur.

OPRAC. J. RAKOWICZ

re grupują się wzdłuż ulicy Kościuszki oraz częściowo ulicy Krótkiej i Chojnickiej; przy ulicy Sienkiewicza stoi ich zaledwie kilka. 29% stanowią domy jednorodzinne jednokondygnacyjne, które spotykamy głównie przy ulicy Sienkiewicza. Są to tak zwane "gospodarstwa" stanowiące najczęściej własność prywatną. Pozostałe 21% to dwukondygnacyjne domy jednorodzinne z których kilka stoi przy ulicy Kościuszki, a dwa przy ulicy Krótkiej.

Z mapy wykorzystania budynków wynika, że 53% całości użytkowane jest wyłącznie mieszkaniowo. Są to przede wszystkim domy przy ulicy Sienkiewicza oraz ulicach Krótkiej i Chojnickiej. Na ulicy Kościuszki wyłącznie mieszkaniowo wykorzystywane są tylko dwa budynki /na 12 stojących/. 3% całości stanowią domy mieszkalne aktualnie nie zagospodarowane, a 6% to domy zniszczone i nie nadające się do użytku.

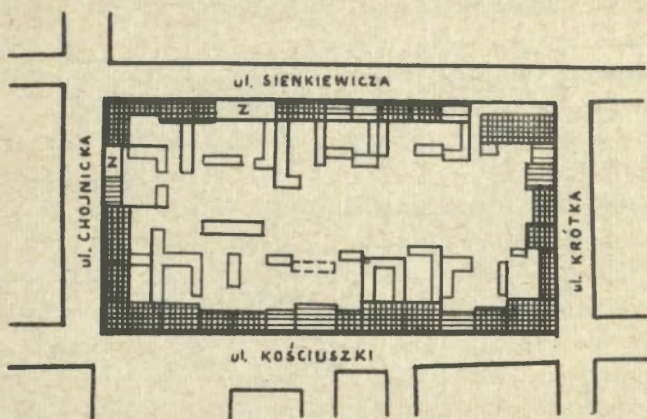
Dalsze 29% to budynki użytkowania mieszanego, mieszkaniowo-usługowego. Te podzielono na mieszkaniowe z użytkowanym obecnie sklepem lub punktem usługowym /usługami gospodarczymi/ - 19% i mieszkaniowe z nie użytkowanym sklepem lub punktem usługowym - 10%. Pozostałe 9% stanowią budynki zajęte wyłącznie przez usługi. Wyróżniono tu domy wykorzystywane dla usług socjalno-kulturalnych - 6% oraz dla usług socjalno-kulturalnych i gospodarczych - 3%.

Badając w analogiczny sposób pozostałe bloki wydzielono ostatecznie tereny zabudowy: miejsko-wiejskiej i miejskiej mieszanej.

Należy podkreślić słaby, albo wręcz zły stan techniczny większości budynków na omawianym terenie. W dobrym stanie technicznym znajduje się szacunkowo zaledwie 60% domów, około 20% wymaga drobnych remontów i napraw, a 20% remontów kapitalnych. Część tych ostatnich przeznaczono do rozbiórki. W przypadku omawianego szczegółowo bloku w dobrym stanie technicznym znajduje się 65% domów, 19% wymaga drobnych remontów i napraw, 10% kapitalnych reperacji, 6% domów zostało już, ewentualnie kwalifikuje się do rozbiórki.

Zestawienie to nie obejmuje budynków gospodarskich. Przy porównaniu obecnego wykorzystania terenu ze stanem technicznym zwraca uwagę fakt, że wiele budynków wymagających niewielkich napraw jest tylko częściowo użytkowanych, lub stoi pustych. Również analiza sieci handlu detalicznego i

Rys.3 STAN TECHNICZNY BUDYNKÓW W TRZCIŃSKU ZDROJU

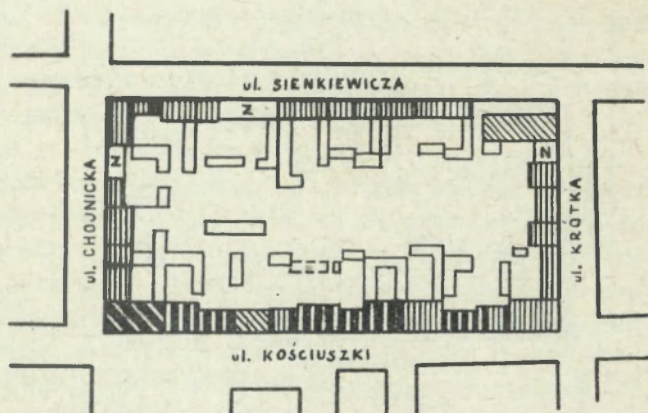

- budynek zniszczony
- budynek wymaga kapitalnego remontu
- budynek wymaga drobnych remontów i napraw
- budynek w dobrym stanie technicznym

OPRAC. J. RAKOWICZ

porównanie jej ze stanem przedwojennym wskazuje, że duża liczba sklepów jest do tej pory nie zagospodarowana. Mniejsza część zamieniona została na mieszkania, ewentualnie użytkowana jest jako punkty skupu itp.

Rys. 4 UŻYTKOWANIE BUDYNKÓW W TRZCIŃSKU ZDROJU

I. Użytkowanie mieszkaniowe

- mieszkania - użytkowane
- mieszkania - nieużytkowane
- mieszkania i usługi gospod. - użytkowane
- mieszkania i usługi gospod. - nieużytkowane

II. Użytkowanie usługowe

- usługi socjalno-kulturalne
- usługi socjalno-kulturalne i gospodarcze
- budynek zniszczony

OPRAC. J. RAKOWICZ

Również na terenach mieszkaniowych, pokoje od podwórza są niejednokrotnie użytkowane jako składowe, graclarnie, a czasem nawet stodoły. Znajdujące się na podwórzu pralnie już niemal z reguły zamienione zostały w pomieszczenia

dla inwentarza. Jeżeli chodzi o ilość rodzin zamieszkujących poszczególne domy, to zdarza się wprawdzie, że budynek jednorodzinny z przeznaczenia jest zamieszkiwany przez dwie lub więcej rodzin, lecz jest to zjawisko nietypowe.

Reasumując omówione użytkowanie na terenie starego miasta trzeba jeszcze raz podkreślić połączenie miejskiego charakteru domu mieszkalnego z typowo wiejską zabudową podwórza.

Fakt, że część domów mieszkalnych, czy lokali sklepowych odpowiednio wyposażonych stoi obecnie pustych, albo częściowo tylko zagospodarowanych świadczy o małej żywotności miasteczka.

II. Pozostałe tereny miejskie

Jeżeli chodzi o charakterystykę użytkowania ziemi poza starym miastem, to z mapy wynika, że zabudowały się głównie tereny wzdłuż dróg łączących Trzcina z pobliskimi miastami. Zabudowa ta nie jest zwarta i często posiada charakter wysp. Powstała ona mniej więcej w tym samym czasie, to jest w ciągu ostatnich 50-70 lat.

Zagospodarowanie terenów na południowy wschód od centrum wiąże się ściśle z wybudowaniem w końcu XIX w. linii kolejowej. Dominującą część obszaru zajmują tu tereny mieszkaniowe, na które składają się luźno stojące domy mieszkalne zajmujące front parceli oraz znajdujące się od tyłu pojedyncze zabudowania gospodarskie. Budynki mieszkalne są tu przeważnie zbudowane z cegły, tynkowane, kryte dachówką, jednokondygnacyjne domy jednorodzinne, względnie dwukondygnacyjne - kilkurodzinne. Budynki gospodarze tworzą drugą linię zabudowań, łatwo dostrzegalną w terenie i na planie miasta. Jest to najczęściej obora i chlew rzadziej stodoła. Zabudowie tej przeważnie towarzyszą ogródki przydomowe. Prowadzona na nich gospodarka nie ma charakteru towarowego.

Oprócz terenów mieszkaniowych pewna część gruntów przy ulicy Polnej /około 1/3 powierzchni/ znajduje się w posiadaniu PGR-u. Są to częściowo murowane, a częściowo drewniane, kryte dachówką magazyny oraz wielorodzinny budynek mieszkalny. Nieco bardziej na wschód znajduje się stadion sportowy, a za nim wodociąg miejski.

Nieopodal przechodzi torowisko kolei normalnotorowej. Pomiędzy nim, a ulicą Dworcową znajdują się tereny komunikacyjne, na które składają się: budynki staoyjne, magazyny oraz dwa domy mieszkalne pracowników kolei. Tereny po drugiej stronie ulicy Dworcowej są użytkowane w inny sposób. Przede wszystkim wyodrębniona została /ze względu na swoją wielkość i znaczenie/ działka przemysłowa. Zajmuje ją tartak największy zakład przemysłowy w mieście. Na resztę składa się: zabudowa mieszkaniowa oraz dwa budynki zajęte przez PGR - w jednym znajdują się biura, w drugim mieszkania pracowników. PGR użytkuje również jako garaże pomieszczenia dawnego warsztatu rzemieślniczego. Poza tym w dawnym młynie znajdują się składy GS-u. Dalej od zachodu stoją zgrupowane razem obecnie nie użytkowane stodoły. Posuwając się w kierunku miasta spotykamy tereny o mieszanym charakterze użytkowania. Oprócz zabudowy mieszkaniowej, która w niczym nie odbiega od dotychczas charakteryzowanej, duży procentowo obszar zajmują usługi. Należą do nich tereny Państwowego Domu Dziecka oraz siedziba Gromadzkiej Rady Narodowej, w której mieści się również Biblioteka Publiczna. Po drugiej stronie ulicy Dworcowej znajduje się szereg częściowo tylko użytkowanych stodół.

Również wzdłuż ulicy Ceglanej stoją rzędem ceglane, kryte dachówką stodoły. Kilka z nich jest obecnie nieużytkowanych. Zgrupowanie stodół po zewnętrznej stronie murów było prawdopodobnie spowodowane przeciwpożarowymi przepisami budowlanymi. Niewielki teren pomiędzy szosą a torem

kolejowym zajmuje nie użytkowany obecnie cmentarz żydowski, a obok stoją pojedyncze zabudowania wiejskie.

Posuwając się dalej drogą w kierunku Gogolic /przedłużenie ulicy Ceglanej/ natrafiamy na teren dawnej cegielni. Obecnie remontuje się tam jeden budynek, w którym mieścić się będzie betoniarnia. Po zewnętrznej stronie dawnych murów obronnych biegnie ulica Obwodowa, od zachodu nosi ona nazwę Alei Wolności. Między nią a murami ciągnął się wąski pas zieleni, który obecnie jest w części użytkowany rolniczo.

U zbiegu szosy Chojnickiej i Alei Wolności znajduje się Państwowy Zakład Leczniczy dla Zwierząt a za nim następny zespół stodół stojących po obu stronach drogi. Dalej położona jest mleczarnia, za którą ciągną się sady i warzywniki PGR-u. Przy szosie Chojnickiej znajduje się również targowisko miejskie. U zbiegu Alei Wolności i ulicy Cmentarnej niewielki teren /granicę jego od północy stanowi struga/ zajmuje blok podmiejskiej zabudowy mieszanej, w którym oprócz użytkowania mieszkaniowego występuje również przemysłowe.

Po drugiej stronie rzeczki i dalej wzdłuż ulicy Cmentarnej nieduże tereny zajmuje zabudowa mieszkaniowa typu podmiejskiego z oddzielnie stojącymi ciągami stodół. Pomiędzy ulicami Cmentarną a Mickiewicza znajduje się obecnie użytkowany cmentarz.

Po przeciwnej stronie ulicy Mickiewicza stosunkowo duży teren zajmuje budownictwo wiejskie. Są to zabudowania dawnego majątku ziemskiego. Po wojnie mieściła się w nich Spółdzielnia Produkcyjna, a od czasu jej rozwiązania mieszka tu kilka rodzin gospodarujących indywidualnie. Następną działkę zajmuje Szkoła Podstawowa. Do niej przylega teren warsztatu naprawczego PGR-u.

Wzdłuż szosy do Grzybna, ulicy Uzdrowskiej i Jeziornej znajdują się dalsze tereny mieszkaniowe. Idąc uli-

cą Młyńską /która otacza miasto od wschodu/ dochodzimy do terenów dawnego uzdrowiska. Stoi tu wieża obserwacyjna i garaże Straży Pożarnej, dalej Dom Ludowy a za nim wysadzany drzewami teren spacerowy, obecnie częściowo tylko urządzony. Na niewielkim cyplu wysuwającym się w jezioro znajduje się dawne kąpielisko - obecnie Państwowy Dom Specjalny dla Dorosłych. Analiza użytkowania ziemi wykazała, że o ile stare miasto cechowała dominująca większość powierzchni zajęta przez tereny mieszkaniowe, o tyle opisane ostatnio obszary poza murami odznaczają się większą różnorodnością typów i form użytkowania. Skupiły się na nich istniejące zakłady przemysłowe oraz większość składów i tych usług, które nie mogły znaleźć odpowiedniego miejsca w obrębie intensywnie zabudowanego centrum. Zabudowa mieszkaniowa posiada na tych terenach odmienny charakter. Odznacza się przede wszystkim bardziej i bardziej właściwym wykorzystaniem, a ponieważ jest stosunkowo młoda jej stan techniczny nie budzi na ogół zastrzeżeń.

Należy podkreślić, że nowsza zabudowa Trzciska nie tworzy zwartej terytorialnie obszaru.

Tereny użytkowane rolniczo zajmują przeważającą część obszaru objętego badaniami. Wśród nich największy areał zajmują grunta orne. Prócz tego w kilku miejscach na terenie miasta znajdują się sady i ogrody stanowiące przykłady intensywnego użytkowania rolniczego. Do tej samej klasy zaliczone zostały gospodarstwa ogrodnicze, które są obszarami wysokoprodukcyjnymi. Użytki zielone są mocno rozproszone, tym niemniej zajmują dość duże obszary. Część z nich pokrywa wyżej położone partie terenu, tworząc stosunkowo nieduże enklawy pastwisk, większość zajmuje niżej położone obszary stanowiące zespoły łąkowe, czasami podmokłe i wówczas tylko częściowo wykorzystywane.

Rożmieszczenie poszczególnych rodzajów terenów rolniczych jest w znacznym stopniu uzależnione od warunków naturalnych. Trzeba tu podkreślić wpływ jaki wywierają na rozmieszczenie użytków rolnych warunki hydrologiczne i morfologia terenu.

Dość duże Jezioro Miejskie jest od kilku lat systematycznie zarybiane, co utrudnia wykorzystanie go dla celów sportowo-turystycznych. Uchodzące do niego, albo wypływające z niego strugi nie przedstawiają obecnie żadnego większego znaczenia gospodarczego. Występujące w kilku miejscach nieużytki, to wysypiska względnie wyeksploatowane żwirowiska.

Załączony na s. 42 bilans użytkowania ziemi dostosowany jest do postulatów urbanistycznych /porównaj bdnosną instrukcję Komitetu do Spraw Urbanistyki i Architektury/.

Dane liczbowe otrzymano drogą planimetrywania i sumowania powierzchni jednakowego użytkowania. Wyniki podano w hektarach oraz w procencie jaki zajmują w stosunku do terenów mieszkaniowych, osiedleńczych i obszaru zainwestowania miejskiego.

Bilansem terenów mieszkaniowych objęta została cała miejska zabudowa mieszkaniowa. Zbilansowaną ją razem z obszarami zajętyymi pod uprawy przydomowe. Bilans terenów osiedleńczych obejmuje omówione już tereny mieszkaniowe oraz obszary bardzo ściśle z nimi związane. Wchodzą tu dodatkowo usługi, zieleńce i urządzenia kultury fizycznej oraz ulice i place.

W bilansie terenów zainwestowania miejskiego pewną trudność przedstawiało wytyczenie linii granicznej oddzielającej je od pozostałych obszarów. Za tereny zainwestowania przyjęto wszystkie te obszary, które miasto jako jednostka osadnicza w ten czy inny sposób inwestuje. W Trzcińsku tereny te nie stanowią zwartej całości, lecz są porozcinane obszarami rolniczego użytkowania. Część z nich, któ-

Bilans użytkowania ziemi

	Tereny mieszkaniowe /brutto/	ha	%	ha	%	ha	%
		Zabudowa miejska - mieszana	4,22	13,9	4,22	9,2	4,22
Zabudowa miejsko-wiejska	7,49	24,8	7,49	16,4	7,49	6,3	
Zabudowa podmiejska	18,56	61,3	18,56	40,6	18,56	15,7	
R a z e m		30,27	100,0	30,27	66,2	30,27	25,5
Zieleńce i urządzenia k.f.				2,46	5,4	2,46	2,1
Usługi soc.-kult.i gosp.				1,90	4,1	1,90	1,6
Ulice i place				11,11	24,3	11,11	9,4
R a z e m				45,74	100,0	45,74	38,6
Tereny przemysłowe						3,60	3,1
Zakłady komunalne związane z zaop. miasta w potrzebne urządzenia sanit.-techn.						0,22	0,2
Główny węzeł kolejowy						3,01	2,6
Cmentarze						3,00	2,5
Drogi						3,72	3,1
Wody przybrzeżne urządzone						9,77	8,2
Nie użytki miejskie						1,72	1,5

Zabudowa wiejska						6,30	5,3
Grunta orne						13,18	11,1
Sady i ogrody						4,90	4,1
Łąki i pastwiska						22,53	19,0
Wody nieurządzone						0,82	0,7
R a z e m						118,51	100,0

rych nie można było konsekwentnie wyodrębnić włączono do bilansowanego obszaru.

Bilansem objęta została dość znaczna część powierzchni miasta w jego granicach administracyjnych. Znalazły się w nim dodatkowo: tereny przemysłowe, zakłady komunalne, główny węzeł kolejowy, cmentarze, drogi i nieużytki miejskie oraz przybrzeżne wody urządzone. Zalozono tu wąski pas wód przybrzeżnych Jeziora Miejskiego na odcinku najintensywniej użytkowanym.

Wykaz ilustracji

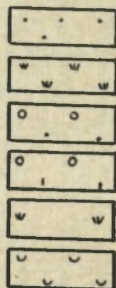
1. Typ budynków mieszkalnych
2. Materiał konstrukcyjny budynków
3. Stan techniczny budynków
4. Użytkowanie budynków
5. Mapa - Trzcіńsko - Zdrój: użytkowanie ziemi

L e g e n d a

mapy użytkowania ziemi w Trzcińsku - Zdroju

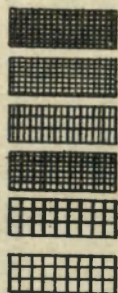
I. Roľnictwo

1. Grunty orne
2. Łąki i pastwiska
3. Sady i ogrody
4. Uprawy przydomowe
5. Odłogi częściowo wykorzystywane jako pastwiska
6. Nieużytki

II. Tereny mieszkaniowe

1. Zabudowa miejska - mieszana
2. Zabudowa miejsko-wiejska
3. Zabudowa podmiejska mieszana
4. Zabudowa podmiejska
5. Zabudowa wiejska
6. Wiejskie zabudowania gospodarcze /zespoły stodół/

III. Tereny przemysłowe

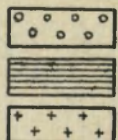
IV. Tereny komunikacyjne

V. Tereny usług kulturalno-społecznych

VI. Tereny usług gospodarczych

VII. Gospodarka komunalna

1. Zieleń i urządzenia kult.-fiz.
2. Zakłady gospodarki komunalnej
3. Cmentarze

Uwaga: tereny obecnie nieużytkowane obwiedzione zostały linią przerywaną, podczas gdy sygnatura pozostała niezmienną.

Oznaczenia pojedynczych obiektów
mapy użytkowania ziemi

- 1 Warsztat Naprawczy PGR
- 2 Szkoła Podstawowa
- 3 Warsztat rzemieślniczy
- 4 Zabudowania dawnej Spółdzielni Produkcyjnej
- 5 Państwowy Dom Specjalny dla Dorosłych
- 6 Targowisko miejskie
- 7 Mleczarnia
- 8 Zabudowania PGR
- 9 Państwowy Zakład Leczniczy dla Zwierząt
- 10 Tartak
- 11 Wodociąg miejski
- 12 Nieużytkowana wieża obserwacyjna
- 13 Cegielnia
- 14 Obiekt straży Pożarnej
- 15 Dom Ludowy

Leszek KOSIŃSKI
przy współpracy
Krystyny PUDŁO

FUNKCJE I LUDNOŚĆ MIASTA

Dla określenia funkcji miasta oparto się na analizie zatrudnienia i ludności. Ponadto zbadano również inne cechy ludności, jak ruch naturalny i rzeczywisty, strukturę płci i wieku, pochodzenie i termin przybycia do miasta.

Metoda pracy

Badania przeprowadzone w Trzcińsku miały charakter badań, poprzedzających zakrojone na szerszą skalę studia nad ludnością Ziemi Odzyskanych. Z tego względu duży nacisk położono na metodykę pracy, starając się wypróbować rozmaite sposoby zbierania i opracowania materiałów. Materiały uzyskano ze źródeł oficjalnych /wykazów, sprawozdań, ksiąg meldunkowych, ksiąg stanu cywilnego itp/, z rozmów z przedstawicielami władz i kierownikami miejscowych przedsiębiorstw i instytucji, wreszcie z wywiadów wśród ludności. Wywiady były w większości prowadzone przez socjologów, którzy rozszerzyli zakres stawianych pytań na problemy interesujące geografów. Ze względu na niewielki obiekt nie stosowano badań ankietowych, które niewątpliwie odegrają większą rolę w studiach większych jednostek.

Najbardziej szczegółowe dane uzyskano z ksiąg meldunkowych i na tych danych oparto większość rozważań. Księgi meldunkowe były co kilka lat zmieniane, obecne założono w r.1953, a latem 1957 były przepisywane. Fakt ten uniemożliwił dotarcie do danych dotyczących osób, które opuściły miasto przed r.1953. Ponadto w wielu wypadkach w trakcie przepisywania popełniano błędy.

Z ksiąg wzięto pod uwagę: miejsce zamieszkania ludności /adres/, liczebność rodziny, wiek i płeć poszcze-

gólnych osób, rodzaj zatrudnienia pracujących, pochodzenie poszczególnych osób /miejsce urodzenia/, termin przybycia do osiedla.

Dane zestawiono na arkuszu rejestracyjnym, na którym cyframi określono poszczególne zjawiska.

Tablica 1

Przykład arkusza rejestracyjnego zastosowanego w badaniach ludnościowych Trzcińska - Zdroju

Adres	l. osób w rodz.	Termin przybycia	Zatrudnienie i pochodzenie ludności						
			Roln. ind.	PGR	Przemysł	Komunikacja	Obrót tow.	Usługi	Inne
Kościuszki 4	5	2,2, 2,2, 30		6,6, 50, 50			6		
" 4	5	3,3, 3,3, 30					8,10, 50,50, 50		
" 12	2	1,1				7,7			
" 32	5	1,1, 20,20, 30			6,8, 20,50, 50				

W rzeczywistości podział wg rodzajów zatrudnienia był bardziej szczegółowy jak w przytoczonym fragmencie arkusza. Wiek i płeć rejestrowano osobno. Jak wynika z powyższego wstępna selekcja notowanych faktów była stosunkowo niewielka. Uproszczenie polegało na zastosowaniu cyfr którymi oznaczano: termin przybycia ludności:

- 0 - przed r. 1945
- 1 - 1945 do VI.1946
- 2 - VII.1946 do 1950
- 3 - 1951 do 1955

4 - od 1956, przy czym dodatkowym symbolem 0 określano urodzonych w Trzcíńsku w odpowiednim terminie /np. 20 czy 30/
pochodzenie /miejsce urodzenia/ ludności:

- 5 - Ziemie Odzyskane, przy czym dodatkowym symbolem 0 oznaczano urodzonych po wojnie
- 6 - Ziemie Dawne
- 7 - tereny przyłączone do ZSRR na północy /woj. wileńskie, nowogródzkie, poleskie oraz grodzieńszczyzna/
- 8 - tereny przyłączone do ZSRR na południu /woj. stanisławowskie, tarnopolskie, lwowskie, wołyńskie/
- 9 - tereny przyłączone do ZSRR bez dokładniejszego zlokalizowania miejsca urodzenia
- 10 - zagranica
- 11 - brak danych.

W zestawieniu notowano kolejno rodziców /na I miejscu głowa rodziny, zazwyczaj mąż/, potem dzieci a wreszcie dorosłe osoby przy rodzinie /teściowie, ciotki itp./, przy czym podkreśleniem oznaczano pracujących. W rolnictwie indywidualnym jako pracującą oznaczano tylko głowę rodziny.

Należy zwrócić uwagę na to, iż pomimo wszelkich wysiłków administracji, księgi meldunkowe nigdy nie są źródłem w pełni aktualnym, gdyż zameldowania a zwłaszcza wymeldowania zazwyczaj następują z pewnym opóźnieniem, ponadto nie notowane są zmiany miejsca pracy dość częste w miejscowościach na pół rolniczych, gdzie specjalizacja zawodowa ludności jest nieznaczna. Braki te zostały częściowo usunięte dzięki niewielkim rozmiarom Trzcíńska i współpracy pracowników administracyjnych znających osobiście mieszkańców.

Zbieranie danych było bardzo żmudne, jednakże uzyskane rezultaty pozwoliły na bardzo szczegółowe opracowanie kartograficzne /ryciny 1-3/.

Na ryc.1 kształtem sygnatur oznaczono miejsce i rodzaj pracy poszczególnych osób, znacząc dodatkowo pochodzenie ludności. Na ryc.2 ten sam kształt sygnatur oznacza miejsce pracy, a przekreślenie - termin przybycia. Wreszcie na ryc.3 termin przybycia oznaczono tak jak ryc. 2, a kształtem sygnatur oznaczono pochodzenie ludności. Z rysunków widać wyraźne zróżnicowanie funkcjonalne ludności zamieszkałej przy ul.Kościuszki, ściśle nierolniczy charakter ul.Krótkiej, a wysoki odsetek /50%/ rolników od strony ulic Chojnickiej i Sienkiewicza, przy czym o ile na ul. Chojnickiej przeważają osadnicy z Polski centralnej, to na ul.Sienkiewicza - repatrianci, należący do grupy wczesnego osadnictwa. Również na ul.Krótkiej przeważają przybyli wcześniej, podczas gdy na ul.Kościuszki ludność jest najbardziej wymieszana zarówno pod względem pochodzenia jak i terminu przybycia.

W skali całego miasta konieczna była jednak pewna generalizacja.

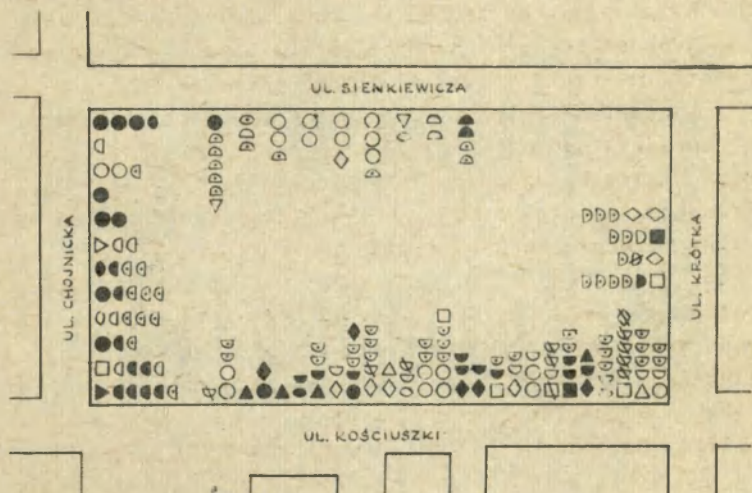
Oprócz stanu i rozmieszczenia ludności badano również ruch ludności: naturalny - z ksiąg stanu cywilnego i rzeczywisty - z rejestrów Wydziału Statystyki Pow. Rady Narodowej oraz z ksiąg meldunkowych.

Wreszcie drogą wywiadów zebrano informacje dotyczące zatrudnienia i powiązań gospodarczych miasta.

Dzięki uzyskaniu tych samych danych dotyczących zatrudnienia z dwu źródeł - ksiąg meldunkowych i wywiadów - możliwe było przeprowadzenie weryfikacji i sprawdzenie ścisłości wyników. Naogół różnice są niewielkie i wynoszą po kilka osób. Największe różnice wystąpiły w przypadku PGR-u, gdzie przy szczegółowym rozbiciu na administrację, robotników rolnych, transportowych i budowlanych występowały dość znaczne różnice.

RYC. 1

ZATRUDNIENIE I POCHODZENIE LUDNOŚCI W WYBRANYM BLOKU

LEGENDA

SYGNATURA OZNACZA JEDNEGO MIESZKAŃCA.
KOLUMNY SYGNATUR OZNACZA RODZINĘ.

ZATRUDNIENIE

- ROLNICTWO
- PRZEM., RZEM. I BUDOWN.
- ◇ KOMUNIKACJA I HANDEL
- △ SŁUŻBA ZDROWIA, SZKOŁN. I OŚWIATA, INNE USŁUGI
- ◊ ADMINISTR. I GOSP. KOMUN.
- ▽ NIE PRACUJĄCY

POCHODZENIE

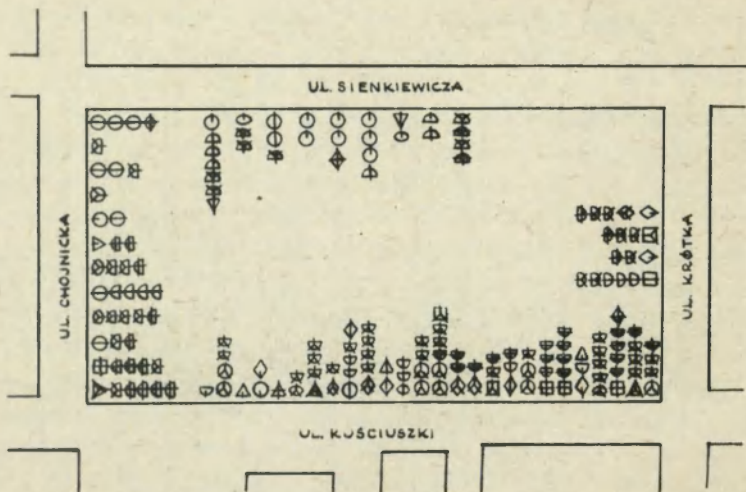
- ZIEMIE DAWNE
- TERENY PRZYŁĄCZONE DO ZS.R.R.
- ⊙ ZIEMIE ODZYSKANE
- ⊗ INNE I NIEWIADOME

PLAN W SKALI 1:2000

WYK. J. DZIEWULSKA

RYC.2

ZATRUDNIENIE I TERMIN PRZYBYCIA LUDNOŚCI W WYBRANYM BLOKU

LEGENDA

SYGNATURA OZNACZA JEDNEGO MIESZKAŃCA.
KOLUMNNA SYGNATUR OZNACZA RODZINĘ.

ZATRUDNIENIE

- ROLNICTWO
- PRZEM., RZEM. I BUDOWN.
- ◇ KOMUNIKACJA I HANDEL
- △ SŁUŻBA ZDROWIA, SZKOLN. I OŚWIATA, INNE USŁUGI
- ◊ ADMINIST. I GOSP. KOMUN.
- ▽ NIE PRACUJĄCY

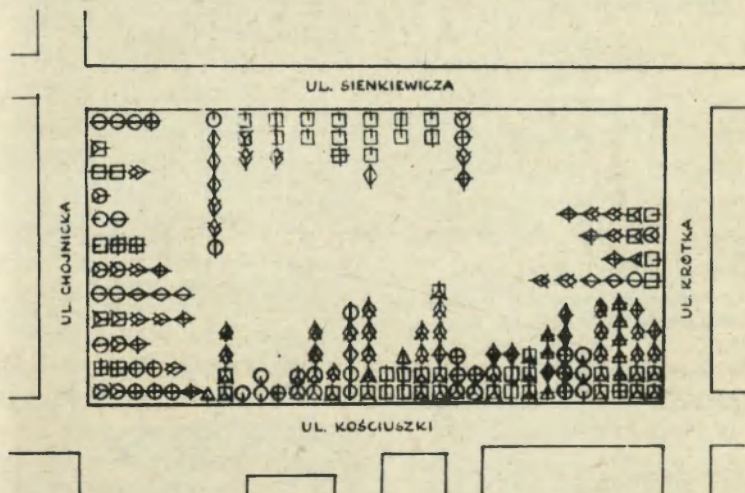
TERMIN PRZYBYCIA

- OD 1945 DO VI.1946
- ◐ OD VII.1946 DO 1950
- ◑ OD 1951 DO 1955
- ⊕ OD 1956

PLAN W SKALI 1 : 2000

WYK. J. DZIEWULSKA

POCHODZENIE I TERMIN PRZYBYCIA LUDNOŚCI W WYBRANYM BLOKU

LEGENDA

SYGNATURA OZNACZA JEDNEGO MIESZKAŃCA.
KOLUMNA SYGNATUR OZNACZA RODZINĘ.

POCHODZENIE

- ZIEMIE DAWNE
- TERENY PRZYŁĄCZONE DO Z.S.R.R.
- ◇ ZIEMIE ODZYSKANE
- △ INNE I NIEWIADOME

TERMIN PRZYBYCIA

- ⊙ OD 1945 DO VI. 1946
- ⊕ OD VII. 1946 DO 1950
- ⊗ OD 1951 DO 1955
- ⊛ OD 1956

PLAN W SKALI 1:2000

WYK. J. DZIEWULSKA

Większe odchylenia wystąpiły w badaniach ruchu ludności.

Funkcje miasta i powiązania gospodarcze

Osiedle ma charakter niewielkiego ośrodka lokalnego z silnym udziałem rolnictwa zarówno indywidualnego jak i uspołecznionego, mieści się tu bowiem administracja zespołu PGR wraz z przedsiębiorstwem transportowym i budowlanym oraz znajduje się duże gospodarstwo ogrodnicze PGR o powierzchni 70 ha /w tym 30 ha sadu/. Rolnictwo indywidualne reprezentuje 127 gospodarstw rolnych, z czego tylko 47 posiada powierzchnię powyżej 5 ha. Również większość ludności nierolniczej dysponuje działkami o powierzchni 0,5 - 2 ha^{x/}. Przemysł reprezentowany jest przez warszta-

x/ W mieście używa się określenia "hektar zachodni", co oznacza że "hektar" ten jest dużo większy /czasem nawet dwukrotnie/ od normalnego.

Struktura funkcjonalna ludności miasta w 1957 r.

Dział gospodarki	Struktura funkcjonalna		
	G r u p y		zawodowo bierni
	osiedlio- twóroza	uzupeł- niająca	
Rolnictwo indywidualne	9,0	3,0	.
PGR - gospodarstwo	1,8 /0,6/	-	.
Przemysł i rzemiosło	2,8	0,6	.
Budownictwo	2,8 /2,5/	0,9	.
Komunikacja	2,3	0,2	.
Obrót towarowy	3,2 /1,7/	1,6	.
Usługi kulturalne i społeczne	3,6	0,8	.
Administracja i gos- podarka komunalna	1,7	1,4	.
Inne	-	1,4	.
Wyjazdy do pracy	0,6	-	.
Ogółem	27,8/24,8/	9,9	62,3/65,3/

ty naprawy maszyn rolniczych i tartak /oba należały poprzednio do zespołu PGR/. Inne większe zakłady pracy to Państwowy Dom Daleoka /utworzony w 1956 r./ oraz Państwowy Zakład Specjalny dla Dorosłych utworzony w 1954 r. na miejscu uzdrowiska, ważnego czynnika aktywizacji miasta przed wojną, zlikwidowanego w 1946 r.

Największą pozycję w grupie osiedlotwórczej stanowi rolnictwo indywidualne, do którego zaliczono 3/4 ogółu zatrudnionych w rolnictwie /licząc po 2 osoby na gospodarstwo^{x/}. Resztę potraktowano jako element uzupełniający, wychodząc z założenia, iż wobec pokrywania zapotrzebowania na artykuły żywnościowe we własnym zakresie, część pracy rodziny chłopskiej nie ma charakteru osiedlotwórczego. Pozostałe działy dzielono na grupę osiedlotwórczą i uzupełniającą zależnie od zasięgu oddziaływania danego przedsiębiorstwa czy instytucji, stosując w pewnych przypadkach podział proporcjonalny /1:1 czy 1:2/. W trzech działach występuje większe zatrudnienie w sezonie letnio-jesiennym a niższe zimą /podane w nawiasach/. W związku z tym zmienia się układ grup funkcjonalnych i odsetek grupy osiedlotwórczej waha się od 24,8 zimą do 27,8 latem, odpowiednio waha się odsetek biernych, których udział w ogóle jest bardzo wysoki. Należy zwrócić uwagę na słabą produktywizację ludności i słabą aktywność gospodarczą, wyrażającą się w niskim udziale grupy osiedlotwórczej, a zwłaszcza uzupełniającej.

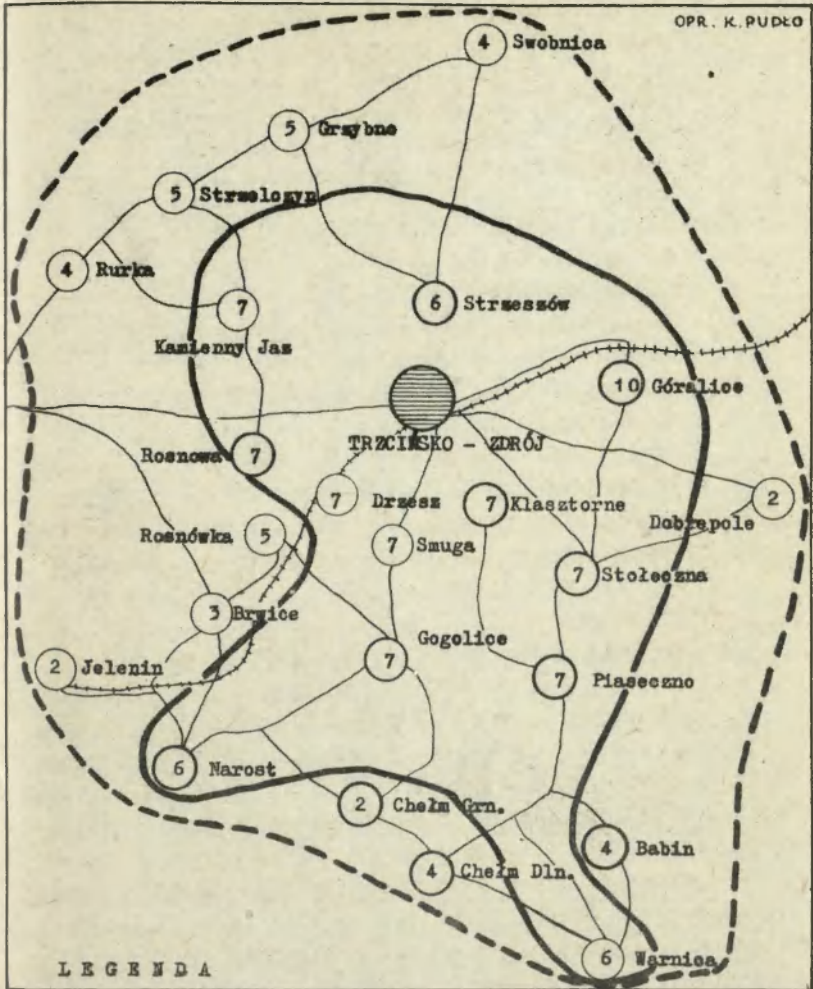
Niemniej miasto stanowi ośrodek lokalny dla okolicznych wsi a jego zaplecze sięga 5 - 15 km, wydłużając się w kierunku południowym /ryc.4/. Zaplecze wyznaczono badając zasięg poszczególnych przedsiębiorstw i instytucji na podstawie badań przeprowadzanych w ośrodku. Dla wyznaczenia zaplecza wzięto pod uwagę cały szereg elementów zarówno gospodarczych jak i pozagospodarczych a mianowicie:

x/ Jako zawodowo czynnych traktowano męża i żonę, średnie niewielkie rozmiary gospodarstw upoważniają do takiego postawienia sprawy.

- zasięg Gminnej Spółdzielni Samopomocy Chłopskiej /rozmieszczenie sklepów filialnych/.
- zasięg mleczarni /wsie dostarczające mleko/
- zasięg bazy skupu spółdzielni "Las" /rozmieszczenie punktów skupu grzybów, ślimaków i owoców leśnych - podległych bazie w Trzcińsku/
- zasięg zespołu PGR /gospodarstwa należące do zespołu/
- zasięg zakładu zbytu energii elektrycznej /inkaso należności za prąd/
- zasięg poczty
- zasięg ośrodka zdrowia /gromady objęte opieką ośrodka/
- zasięg poradni stomatologicznej /gromady objęte opieką poradni/
- zasięg lecznicy zwierząt /gromady objęte opieką lecznicy/
- zasięg biblioteki publicznej /filie biblioteki/
- zasięg szkoły podstawowej /uczniowie dochodzący do szkoły/
- zasięg parafii
- zasięg posterunku MO /gromady patrolowane przez milicję z Trzcińska/.

W sumie analizowano 13 elementów, przy czym dwanaście z nich /poza zasięgiem spółdzielni "Las"/ wzięto pod uwagę przy wyznaczaniu zaplecza miasta. Te osiedla, które wiąże z Trzcińskiem 6 lub więcej elementów łączących zaliczono do węższego zasięgu a 2 - 5 do szerszego zasięgu oddziaływania miasta /ryc.4/.Najsilniejsze związki łączy z Trzcińskiem osiedle Góralice /10 elementów/, następnie bliżej miasta znajduje się szereg osiedli związanych 6-7 elementami, dalej liczba ich maleje. Ważnym ekonomicznym łącznikiem miasta z zapleczem jest handel; dlatego specjalnie wyróżniono te osiedla, w których znajdują się sklepy GS, podległe centrali trzcińskiej. W niektórych przypadkach w południowym kierunku od miasta wykraczają

ZAPLECZE TRZCIŃSKA - ZDRÓJU

-----+-----	Koleje	○	Osiedla należące do zaplecza
—————	Szasy i drogi	①	Ilość elementów wiążących osiedle /patrz tekst/
—————	Węższy zasięg zaplecza	○	Osiedla w których znajdują się stępy należące do GS
-----	Szerszy zasięg zaplecza		

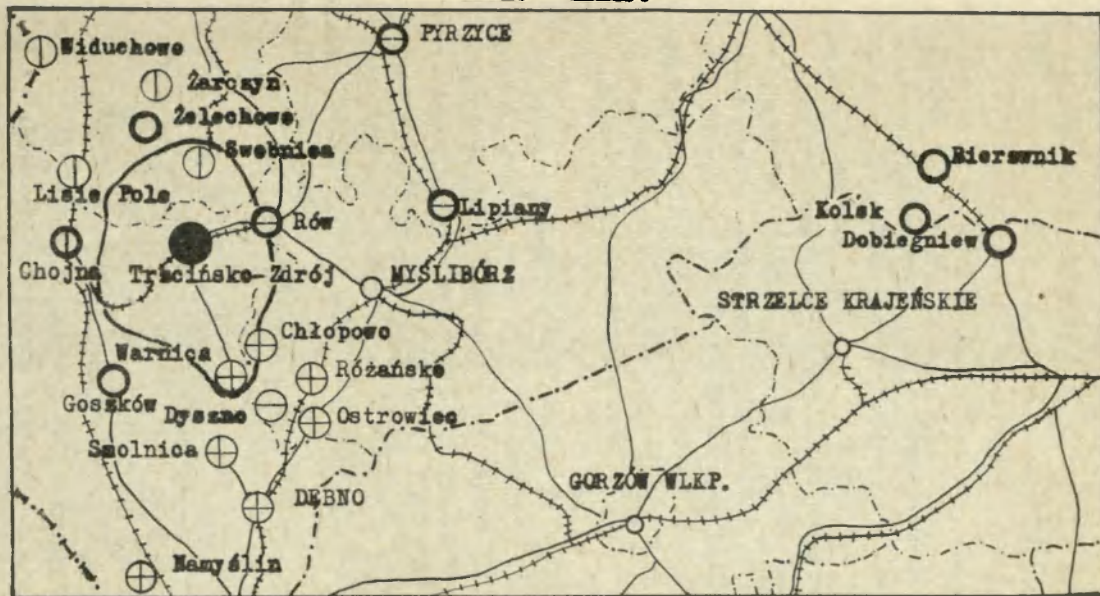
one poza węższy zasięg zaplecza. Osiedla, związane z Trzczańskiem jednym elementem łączącym rozrzucone są dalej, zwłaszcza zasięg mleczarni wykracza daleko na zachód poza właściwe zaplecze miasta, a zasięg zakładu zbytu energii elektrycznej daleko na wschód.

Odrębnie zaznaczono zasięg oddziaływania bazy skupu spółdzielni "Las", której podlegają punkty skupu rozrzucone na terenie kilku powiatów /ryc.5/.

Wskutek zburzenia Chojny, będącej przed wojną ośrodkiem powiatu, obecnie stolicą powiatu chojeńskiego zostało Dębno, przy czym granice powiatu zostały w zasadzie niezmienione. O ile poprzednio Trzczańsko wyraźnie ciążyło ku Chojnie, oddalonej o 12 km i dobrze powiązanej komunikacyjnie o tyle związki z Dębniem są typu administracyjnego, podczas gdy więzy gospodarcze wiążą Trzczańsko raczej z Myśliborzem. Gminna Spółdzielnia zaopatruje się częściowo w Dębnie ale przede wszystkim w Myśliborzu /zwłaszcza ostatnio/, do którego jest łatwiejszy dojazd i gdzie jest większy asortyment towarów. Miejsowe gospodarstwo warzywno-sadownicze PGR wysyła swe produkty głównie do Chojny, Myśliborza i Dębna. Rybacy miejscowi należą do Spółdzielni w Myśliborzu. Rolnicy jeżdżą na targi i jarmarki do Chojny i Myśliborza, gdzie przy okazji załatwia się zakupy. "Lepsze" zakupy załatwiają mieszkańcy Trzcńska w Myśliborzu, Gorzowie lub Szczecinie.

W powojennej polskiej literaturze geograficznej zagadnienia wpływów miast i ich zapleczy były wyraźnie lekceważone, zwłaszcza w ośrodku warszawskim. Jako argument wysuwano twierdzenie, iż w warunkach gospodarki planowej struktura administracyjna określa w zasadzie strefy oddziaływania miast. Przykład Trzcńska wskazuje, że życie gospodarcze prowadzi do powstawania więzów nie liczących się z przebiegiem granic administracyjnych i wobec tego

W TRZCIŃSKU - ZIRÓJU

LEGENDA

OPR. K. PUDŁO

	Granica państwa	DĘBNO	Miasto powiatowe	Punkty skupu podległe
	Granica województwa	Kolask	Miasta podane dla orientacji	bazie w Trzebieńsku-Ziróju
	Granica powiatu			
	Szaczy i drogi			Skup ślimaka
	Koleje			
	Zasięg caplosca			Skup owoców
				Skup grzybów

sieć zapleczy miast nie jest równoznaczna z siecią jednostek administracyjnych.

Ludność

Liczba ludności ustalona w oparciu o analizę ksiąg meldunkowych wynosi 2126 osób, z czego 1935 mieszkających w indywidualnych gospodarstwach domowych, reszta zaś to pensjonariusze Domu Dziecka /73 osób/, Zakładu Specjalnego dla Dorosłych /101 osób/ oraz prowadzące ten zakład zakonnice /17 osób/. Są one prawdopodobnie pomijane w oficjalnych wykazach, o czym świadczy liczba mieszkańców Trzcieńska - 1919 osób uzyskana w Wyzd. Stat. Pow. Rady Narodowej. Dokładną strukturę można było uchwycić tylko dla mieszkających indywidualnie. Liczba ludności w ostatnich latach świadczy o rozwoju osiedla.

Struktura płci i wieku wskazuje na dość znaczny udział dzieci w wieku przedszkolnym i pierwszych roczników szkoły podstawowej, natomiast stosunkowo niewielkie są udziały młodzieży w wieku szkoły średniej /14-17 lat/ oraz młodych ludzi w wieku 18-34 lat /wyraźnie ustępujące udziałowi tych grup w dużych miastach Ziemi Odzyskanych jak np. Szczecinie, Wrocławiu itd/ /ryc.6/.

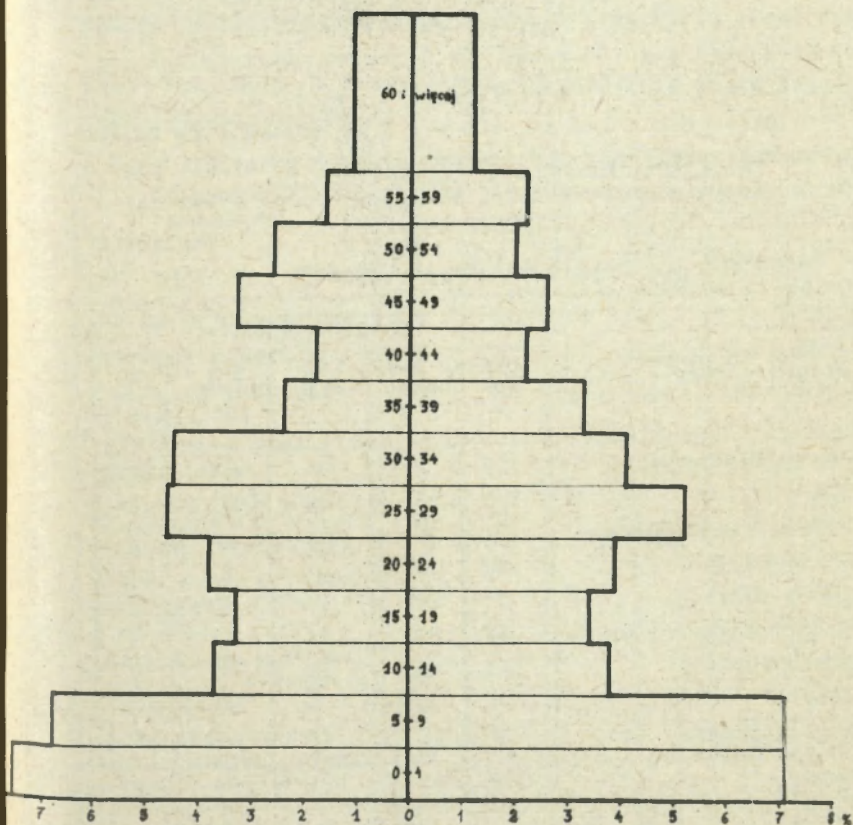
Tablica 3.

Struktura płci i wieku ludności Trzcieńska - Zdroju
w r. 1957

Wiek	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
0 - 2	8,9	4,9	4,0
3 - 6	11,5	6,2	5,3
7 - 13	14,1	6,7	7,4
14 - 17	4,9	2,4	2,5
18 - 34	30,2	14,6	15,6
35 - 59	23,2	11,0	12,2
60 i więcej	7,2	3,5	3,7
Razem	100,0	49,3	50,7

Ryc.6

Struktura płci i wieku ludności Trzcieńska
w roku 1957

Oprac. A. Verwicki

Wysoki dość jak na Ziemi Odzyskane jest odsetek starców. Struktura płci i wieku Trzcíńska wskazuje pewne cechy charakterystyczne dla młodej społeczności imigracyjnej /nieznaczna przewaga kobiet, w tym przypadku wynikająca w dużej mierze ze struktury płci najmłodszych; znaczny udział dzieci/ ale równocześnie inne cechy typowe dla społeczności mało aktywnych gospodarzo a co za tym idzie o słabszej dynamice ludnościowej /mało młodzieży, dość dużo starców/. Są to zatem cechy typowe dla małych miast Ziemi Odzyskanych.

Struktura rodzin wskazuje na znaczny udział rodzin dużych, powyżej 4 osób. W istocie niezadko spotyka się rodziny posiadające 6 - 8 dzieci.

Tablica 4

Struktura rodzinna w Trzcíńsku - Zdroju w r. 1957

Źródło utrzymania głowy rodziny	Liczba rodzin				
	ogó- łem	1 oso- bowe	2-3 osób	4-5 osób	6 i wię- cej osób
Rolnictwo indyw.	127	2	51	52	22
PGR	108	36	33	31	8
Przem., rzem., budown.	97	16	34	38	9
Komunikacja	38	4	21	12	1
Obrót towarowy	71	21	24	16	10
Usługi kultur. i społ.	69	29	24	11	5
Administracja	45	8	16	14	7
Inne	14	2	6	3	3
Niezarobkowe	26	10	12	2	2
Razem	595	128	221	179	67

Najwzęszy udział dużych rodzin spotykamy wśród rolników oraz pracowników przemysłu i budownictwa /ponad

połowę/. Wśród pracowników PGR i usług dominują osoby samotne, co jest zrozumiałe jeśli się zna dużą ruchliwość pracowników PGR rekrutujących się naogół z Polski centralnej i nie osiedlających się na stałe na Ziemiach Odzyskanych. W usługach również dominują rodziny, pochodzące z Ziemi Dawnych.

Tablica 5

Struktura rodzin w Trzcińsku - Źdroju według pochodzenia i terminu przybycia.

Pochodzenie rodziców	liczba rodzin	Termin przybycia głowy rodziny				
		przed 1945	1945- VI. 1946	VII. 1946- 1950	1951- 1955	od 1956
Z Ziemi Odzyskanych	4	2	1	-	-	1
z Polski Centralnej	198	1	35	46	76	40
z terenów przyłączonych do ZSRR	276	-	143	52	65	16
z zagranicy i niewiadomo skąd	8	-	2	1	2	3
jedna osoba z Ziemi Odzyskanych - jedna z Polski Centralnej	4	3	-	1	-	-
jedna osoba z Polski Centralnej - jedna z za Buga	65	-	26	7	24	8
jedna osoba z Polski Centralnej - jedna z zagranicy	12	-	3	3	4	2
jedna osoba z za Buga - jedna z zagranicy	28	-	8	9	6	5
Razem	595	6	218	119	177	75

Małżeństwa repatrianckie stanowią prawie połowę rodzin zamieszkałych w Trzcińsku, wśród rodzin mieszanych dominują małżeństwa repatriantów z osadnikami z

Polski Centralnej, niemniej naogół liczba rodzin o mieszanym pochodzeniu jest stosunkowo niewielka /około 20%/ co jest konsekwencją niezbyt długiego istnienia badanej społeczności. Jak wynika z powyższego zestawienia połowa rodzin repatrianckich przybyła przed połową 1946 r., wyraźnie dominując wówczas wśród innych rodzin. Przewaga napływających rodzin, pochodzących z terenów zabużańskich utrzymała się jeszcze do końca r.1950, choć zmalała różnica między ich liczbą a liczbą rodzin z Polski Centralnej, które to rodziny stanowią w latach późniejszych przeważający odsetek wśród przybyszów.

S t r u k t u r a z a t r u d n i e n i a
l u d n o ś c i ustalona została na podstawie miejsc pracy ludności /zawód obiektywny/. Oparto się tu na danych z ksiąg meldunkowych a więc mogą tu występować pewne różnice z danymi tabl.2, gdzie operowano materiałami zaozerpniętymi z wywiadów. Jak wynika z załączonego zestawienia największa liczba osób utrzymuje się z rolnictwa /łącznie z PGR ponad 40%/, następne miejsca zajmują przemysł z budownictwem oraz obrót towarowy. Tabl.6 zawiera również podział ludności według miejsca urodzenia i terminu przybycia.

Tablica 7.

Źródła utrzymania i pochodzenia samodzielnych

Źródła utrzymania	Ogółem samodzielni	Miejsce urodzenia			
		Ziemie odzyskane	Polska Centralna	Tereny przyłączone do ZSRR	Zagranica i niewiadome
Rolnictwo indywid.	127	2	31	92	2
PGR	115	-	70	38	7
Przemysł, rzemiosło i budownictwo	101	2	42	54	3
Komunikacja	40	-	10	27	3

Tabela 6

Źródło utrzymania, pochodzenie i termin przybycia ludności Trzciska - Zdroju

Źródło utrzymania	Ogółem	Urodzeni na siemiach odsyskanych						Urodzeni na siemiach dawnych						Urodzeni na terenach przyłączonych do ZSRU					Urodzeni zagranicą i niewiadome gdzie				
		Termin przybycia						Termin przybycia						Termin przybycia					Termin przybycia				
		Ogółem	przed 1945	1945-VI. 1946	VII. 1946-1950	1951-1955	po 1955	Ogółem	przed 1945	1945-VI. 1946	VII. 1946-1950	1951-1955	po 1955	Ogółem	1945-VI. 1946	VII. 1946-1950	1951-1955	po 1955	Ogółem	1945-VI. 1946	VII. 1946-1950	1951-1955	po 1955
Rolnictwo ind.	519	122	4	7	44	51	16	98	3	27	48	16	4	293	182	46	35	30	6	3	1	1	1
PGR	303	95	-	1	18	58	18	113	2	8	15	58	30	87	16	28	39	4	8	-	3	3	2
Przemysł, rzemiosło, budownictwo	335	118	1	2	24	62	29	94	1	13	18	50	12	105	36	15	36	18	18	1	8	-	9
Komunikacja	119	33	-	-	10	17	6	21	-	11	-	8	2	56	29	9	16	2	9	2	6	1	-
Obrót towarowy	224	69	-	-	19	38	12	76	-	25	17	23	11	68	26	16	19	7	11	3	3	4	1
Usługi kult. i społ.	171	45	-	-	7	22	16	69	-	9	7	29	24	53	18	8	14	13	4	1	1	-	2
Administracja i gosp.kom.	154	46	-	-	16	20	10	40	-	11	12	12	5	60	22	10	22	6	8	3	1	2	2
Inne	54	17	1	-	3	8	5	17	-	4	5	5	3	20	12	2	3	3	-	-	-	-	-
Niezarobkowe	56	11	-	-	1	5	5	13	-	1	2	5	5	31	13	6	6	6	1	-	-	1	-
Razem	1935	556	6	10	142	281	117	540	6	108	124	206	96	773	354	140	190	89	65	13	23	12	17

Tabl.7 /c.d./

Źródła utrzymania	Ogółem samodzielni	Miejsce urodzenia			
		Ziemie odzyskane	Polska Centralna	Tereny przyłączone do ZSRR	Zagranica i niawiadome
Obrót towarowy	73	-	34	37	2
Usługi kulturalne i społeczne	76	-	38	35	3
Administracja, gosp. komunalna	45	-	19	24	2
Inne	14	-	6	8	-
Niezarobkowe	26	1	6	18	1
Razem	617	5	256	333	23

Liczba samodzielnych jest nieco wyższa niż liczba rodzin ze względu na to iż w niektórych rodzinach pracuje więcej niż jedna osoba. Przypadków tych jest niewiele /ok. 20/. Poza pracownikami PGR i usług - wszędzie dominują ludzie urodzeni za Bugiem, przy czym dominacja ta najsilniej zaznacza się wśród rolników, pracowników komunikacji i utrzymujących się bez pracy. Uderzająco małe są grupy ludzi urodzonych zagranicą i autochtonów.

Tablica 8

Źródła utrzymania i termin przybycia samodzielnych

Źródło utrzymania	Ogółem	Termin przybycia				
		Przed 1945	1945- VI. 1946	VII. 1946- 1950	1951- 1955	od 1956
Roślinotwe indyw.	127	3	79	29	12	4
PGR	115	1	14	20	50	30
Przemysł, rzemiosło, budownictwo	101	2	28	21	37	13
Komunikacja	40	-	21	6	11	2
Obrót towarowy	73	-	29	15	21	8

Tablica 8 /o.d./

Źródło utrzymania	Ogółem	Termin przybycia				
		Przed 1945	1945- VI. 1946	VII. 1946- 1950	1951- 1955	od 1956
Usługi kult.i społ.	76	-	21	10	26	19
Administracja i gesp.komunalna	45	-	17	9	16	3
Inne	14	-	5	5	-	4
Niezarobkowe	26	-	9	5	8	4
Razem	617	6	223	120	181	87
Średnio rocznie	49	X	150	27	36	60

Zaledwie sześć osób mieszka w Trzcińsku od czasów niemieckich / w tym pięciu urodzonych na Ziemiach Odzyskanych/, dominują ludzie, którzy przybyli tu w oiaęu pierwszego półtora roku, kiedy tempo napływu było najsilniejsze. Rolnicy stanowią element najbardziej zasiedziały w przeciwieństwie do pracowników PGR.

Analizując rozmieszczenie ludności według źródeł utrzymania /ryo.7/ widać, że rolnictwo stanowi podstawę bytu nie tylko ludności peryferii /ul.Polna, Uzdrowiskowa, Miokiewicza, Cmentarna/ ale również mieszkańców centralnej części osiedla /wewnątrz murów miejskich/, gdzie nadal koncentruje się znaczna większość mieszkańców. Zwłaszcza dużo rolników skupia się na ulicach bliżej murów miejskich /ulice Sojuszników, 9 Maja, a zwłaszcza Sienkiewicza/. Najwyższy udział nierolników spotykamy w centralnych blokach wokół kościoła /między Rynkiem ul. Kościuszki a ul. Kościelną/.

P o o h o d z e n i e l u d n o ś c i badano biorąc pod uwagę miejsce urodzenia. Nie jest to najlepsza metoda przy badaniu ruchliwej ludności wielkomiejskiej ale w przypadku Trzcińska, gdzie mamy do czynienia

raczej z ludnością pochodzącą ze wsi lub małych miasteczek - można ograniczyć się do sprawdzenia miejsc urodzenia.

Narodowy Spis Powszechny z 1950 r. również ujmował zagadnienie pochodzenia ludności. Tam jednak notowano nie miejsce urodzenia ale ostatnie miejsce zamieszkania przed wojną /w sierpniu 1939/. Urodzonych od IX.1939 r. liczone łącznie z ich matkami. Według danych NSP ludność miejska powiatu chojeńskiego różniła się od ludności miejskiej woj. szczecińskiego znacznie wyższym udziałem repatriantów z za Buga. O ile w miastach województwa dominowali osadnicy z Polski Centralnej, stanowiąc 68% ludności /rolnicy 55%, nierolnicy aż 69%/ gdy odsetek repatriantów nie przekraczał 1/3 /27%, w rolnictwie 42% a poza rolnictwem tylko 26% - o tyle w miastach powiatu chojeńskiego proporcja była odwrócona. Tu osadnicy stanowili 37% /rolnicy 33%, nierolnicy 40%/, a repatrianci 59% /65% wśród rolników a 40% wśród nierolników/. Wśród osadników dominowali ludzie z województw: poznańskiego, łódzkiego i warszawskiego.

Wprawdzie w badaniach przeprowadzanych w Trzcianku zastosowano nieco inną metodę, jednakże również i tu stwierdzić można poważną przewagę repatriantów /zwłaszcza urodzonych na Podolu/ nad grupami pochodzącymi z innych części Polski lub z zagranicy. Świadczy o tym zarówno pochodzenie samodzielnych /tabl.7/ jak i pochodzenie rodzin /tabl.5/. Jeśli natomiast weźmie się pod uwagę całą ludność osiedla /tabl.6/, to obok ciągle jeszcze najliczniejszych grupy repatriantów /40%/ występują dwie mniejszej jednakowe liczne grupy: osadników z Polski Centralnej oraz urodzonych na Ziemiach Odzyskanych /po 28,5%/ przy czym w tej ostatniej grupie na 556 osób - 545 urodziło się już po wojnie /w tym prawie 400 w samym Trzcianku - Źdroju/. Pochodzący z zagranicy stanowią odsetek stosunkowo nieznaczny /3%/.

Wśród osadników najczęściej utrzymuje się z pracy w PGR, a jeśli wziąć pod uwagę łącznie zajęcia nierolnicze stanowią one podstawę bytu 61% ludności podczas gdy prawie połowa repatriantów /49% żyje z rolnictwa /łącznie z PGR/. Najwyższy odsetek ludności nierolniczej notujemy wśród urodzonych zagranicą /77%/.

Zasadniczo ludność jest dość silnie wymieszana /ryo.7/. Niemniej w pewnych częściach miasta widać większe skupienia repatriantów w znacznej części rolników /ulice: Polna, Uzdrawiskowa, Jeziorna, Cmentarna, Mickiewicza, a wewnątrz murów - ulice: Sojuszników, 2 Lutego a zwłaszcza Sienkiewicza/. Bardziej ożywione kontakty między rodzinami w centrum miasta sprawiają, że tu właśnie spotykamy więcej małżeństw mieszanych zwłaszcza wśród ludności nierolniczej.

Termin przybycia ludności obecnie zamieszkującej w Trzcieńsku podano w pięciu okresach.

Tablica 9
Termin przybycia do Trzcieńska - Zdroju

Stan zaludnienia	Przed 1945	1945- VI.1946	VII. 1946- 1950	1951- 1955	1956 i później
Ogółem	12	484	430	690	319
w tym urodzeni w Trzcieńsku	1	5	112	203	74
nowoprzybyli	11	479	318	487	245

Okazuje się, że ponad połowa ludności zamieszkała tu po r. 1950, ale jeśli pominiemy się dzieci urodzone na miejscu - na czoło wysuwa się najliczniejsza grupa przybyłych w ciągu pierwszego 1/2 roku, równie liczna jest grupa przybyłych w okresie planu sześcioletniego. Prze-

licząc tempo napływu w stosunku rocznym okazuje się, że biorąc pod uwagę tylko napływających /bez noworodków/ najszybsze tempo było w latach 1945-46 /320 rocznie/, potem nastąpiło zahamowanie napływu /1946-50 po około 70 osób rocznie, 1951-55 po około 95/, a obecnie znowu notujemy ożywienie, od r.1955 napływa bowiem średnio 160 osób rocznie. Ten ostatni napływ wiązał się między innymi z uruchomieniem Domu Dziecka i Zakładu dla Dorosłych, gdzie znalazło zatrudnienie około 50 osób.

Analiza ludności napływającej z punktu widzenia jej pochodzenia i terminu przybycia wskazuje na to, iż już od połowy r. 1946 napływ osadników z Polski Centralnej zrównoważył napływ repatriantów z za Buga a ostatnio nawet nieco przeważa, niemniej ciągle jeszcze około 40% przybyszów urodziło się na terenach przyłączonych do ZSRR.

Tablica 10

Termin przybycia ludności do Trzcinka i jej pochodzenie /średnia roczna/

Miejsce urodzenia	1945- VI. 1946	VII. 1946- 1950	1951- 1955	od 1956
Ogółem	322	70	97	161
w tym miejsce urodzenia:				
na Ziemiach Odzyskanych	2	6	16	25
w Centralnej Polsce	72	28	41	64
tereny przyłączone do ZSRR	236	31	38	60
inne	14	5	2	12

Wiąże się te nie tylko z napływem repatriantów bezpośrednio z terenów ZSRR ale również ściągają tu ludzie, którzy do Polski repatriowali się już dawno ale dotychczas mieszkali w innych miejscowościach /przeważnie w okolicznych wsiach jak np. Góralice czy Brwice/.

Rozmieszczenie ludności w Trzcieńsku według terminu jej przybycia /ryc.8/ wskazuje na to, iż stosunkowo najwcześniej zasiedlone zostały rolnicze peryferie miasta, natomiast w centrum dość znaczny jest udział ludności, która napłynęła później. Wiąże się to z faktem, że w pierwszej fazie osiedleńczej przeważała ludność rolnicza zabużańska, która przede wszystkim starała się objąć gospodarstwa rolne. Ludność niemiecka zaś skupiła się wówczas bliżej centrum. Wreszcie część domów w śródmieściu była początkowo zajęta przez kwatrujące tu oddziały radzieckie. Stosunkowo późny termin przybycia ludności, zamieszkałej przy ulicy Dworcowej tłumaczy się tym, iż tu mieszczą się budynki PGR, których pracownicy oznaczają się szczególną ruchliwością.

Ruch rzeczywisty ludności został już po części omówiony, jednakże dość statycznie. Aby ocenić dynamikę zmian, należy sięgnąć do danych, dotyczących ruchu ludności. Przyrost rzeczywisty ludności jest sumą przyrostu naturalnego i przyrostu migracyjnego. Przyrost naturalny na Ziemiach Odzyskanych jest bardzo wysoki i poważnie przekracza średni ogólnopolski.

Tablica 11
Przyrost naturalny na 1000 mieszkańców

Rok	Polska - miasta	woj.szczeciń- skie - miasta	Trzcieńsko - Zdrój
1946	.	.	13
1947	.	.	10
1948	.	.	16
1949	18,0	.	25
1950	19,1	36,4	33
1951	19,2	36,6	31
1952	19,3	34,1	.
1953	19,8	33,2	24
1954	19,2	31,6	13
1955	19,7	30,8	4
1956	.	.	12

Współczynniki dla Trzcińska obliczono przyjmując liczbę ludności miasta z interpolacji danych spisowych a więc siłą rzeczy szacunek ten można traktować jedynie jako orientacyjny. Z zamieszczonych liczb wynika, iż przyrost naturalny Trzcińska był niższy od przeciętnego dla miast woj. szczecińskiego, a w ostatnich latach nawet od średniego dla miast polskich, który poważnie ustępował współczynnikowi dla miast woj. szczecińskiego. Ze względu jednak na niepewność danych, wnioski te należy traktować z rezerwą.

Ważnym składnikiem przyrostu naturalnego są urodzenia. Aby ocenić jaka jest rola poszczególnych grup mieszkańców w rozwoju naturalnym ludności miasta - zestawiono liczbę rodzin według miejsca urodzenia rodziców oraz liczbę urodzonych według pochodzenia ich rodziców.

Tablica 12

Ludność urodzona na Ziemiach Odzyskanych po r. 1945
według pochodzenia rodziców

Miejsce urodzenia rodziców	Liczba rodzin pochodzących z danego obszaru	Liczba dzieci urodzonych na Z.Odzysk.	na jedną rodzinę
Ziemie Odzyskane	4	3	0,75
Centralna Polska	198	144	0,72
Tereny przyłączone do ZSRR	276	277	1,0
Zagranica i niewiadome	8	11	1,4
Małżeństwa mieszane	109	110	1,0

A zatem stosunkowo największą rozrodczością odznacza się ludność pochodząca z zagranicy, a następnie rodziny mieszane i repatriantki. W rodzinach osadników z Polski Centralnej na jedną rodzinę przypada najmniej dzieci urodzonych na Ziemiach Odzyskanych, choć tu właśnie na-

leżałoby się spodziewać najsilniejszego przyrostu, ponieważ właśnie wśród osadników był wysoki odsetek ludzi młodych.

Tablica 13
Urodzeni na Ziemiach Odzyskanych według źródeł utrzymania
w r. 1957

Źródło utrzymania	Liczba ludności	Urodzeni na Z.Odz.	
		Liczba	%
Rolnictwo indywidualne	519	118	24
PGR	303	94	31
Przemysł, rzemiosło, budownictwo	335	113	34
Komunikacja	119	33	27
Obrót towarowy	224	69	34
Usługi kulturalne i społeczne	171	45	26
Administracja i gospo- darka komunalna	154	46	36
Inne	54	16	30
Niepracujący	56	11	18
Razem	1935	545	29

Z zestawienia tego wynika iż największa liczba dzieci urodzonych na Ziemiach Odzyskanych występuje w rodzinach pracowników przemysłu, handlu i administracji, natomiast w rolnictwie indywidualnym jest skrajnie niska. Wiąże się to z faktem, iż rodziny rolnicze są średnio nieco starsze. Już w momencie przyjazdu na Ziemię Odzyskaną istniały jako rodziny, nierzadko posiadające po kilkoro dzieci, natomiast ludzie młodszy, których dzieci przychodzili na świat dopiero po wojnie - sięgali po różne zawody nierolnicze, zwłaszcza za rzekomo zaszczytną pracę urzędniczą.

RYC. 7

ZATRUDNIENIE I POCHODZENIE
LUDNOŚCI MIASTA
TRZCIŃSKA-ZDROJU

LEGENDA

WIELKOŚĆ RODZIN

○ 1-3 OSÓB W RODZINIE

◻ 4 I WIĘCEJ OSÓB W RODZINIE

ZATRUDNIENIE GŁOWY RODZINY

○ ROLNICTWO /W TYM P.G.R./

◻ ZAWODY POZAROLNICZE

△ NIE PRACUJĄCY

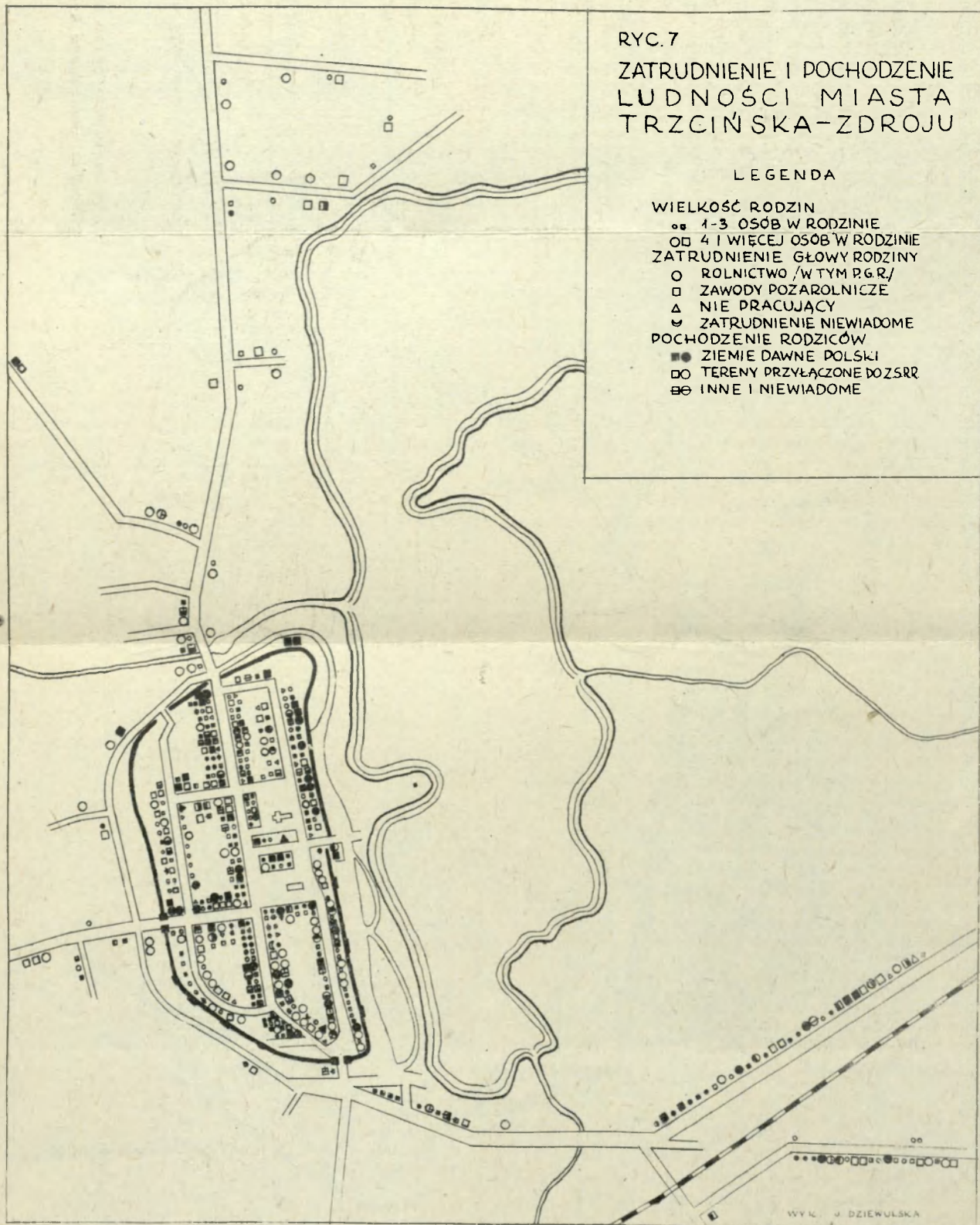
☉ ZATRUDNIENIE NIEWIADOME

POCHODZENIE RODZICÓW

● ZIEMIE DAWNE POLSKI

◻ TERENY PRZYŁĄCZONE DO ZSRR

⊗ INNE I NIEWIADOME

WYK. J. DZIEWULSKA

RYC. 8

TERMIN PRZYBYCIA LUDNOŚCI
DO MIASTA TRZCIŃSKA-ZDROJU

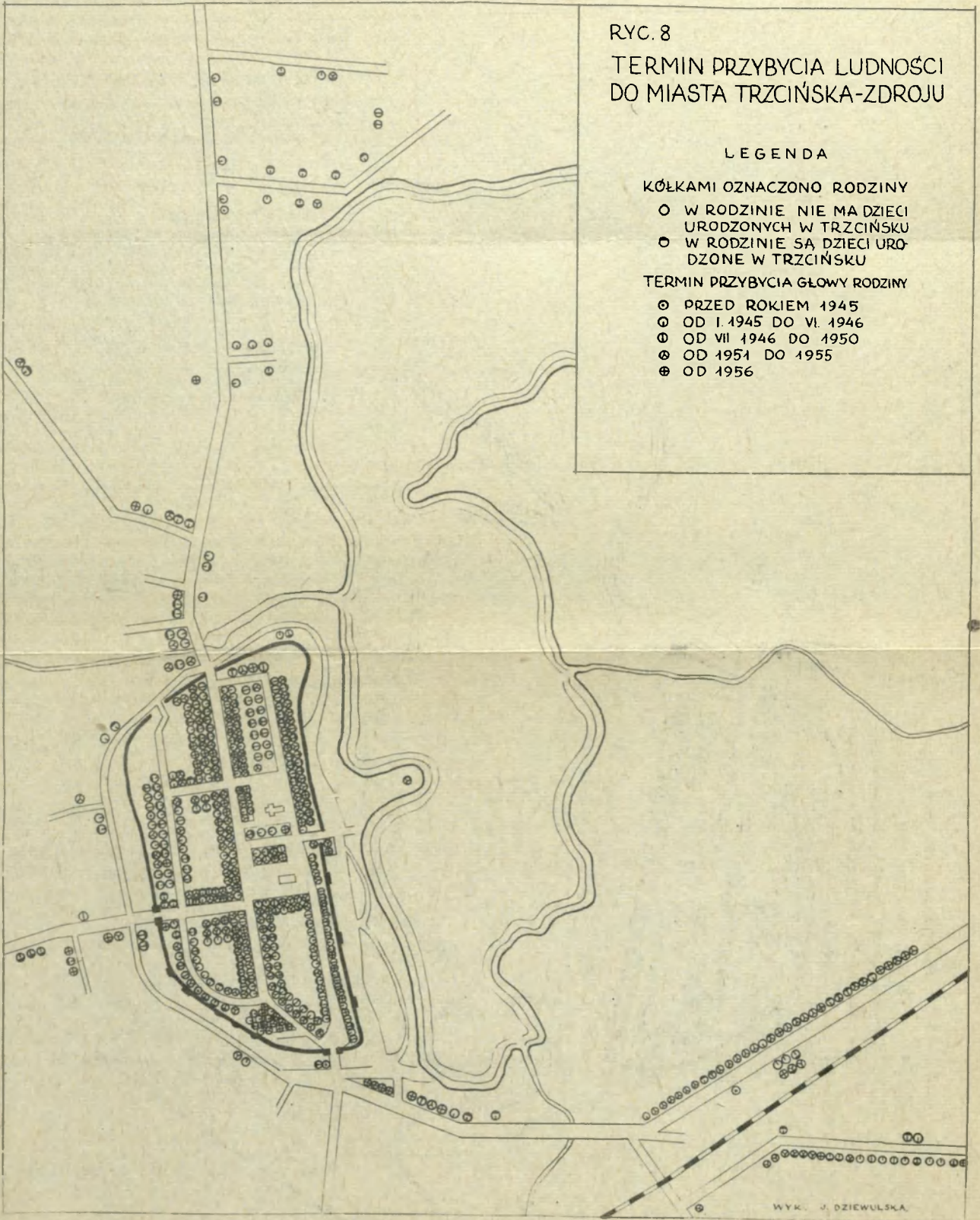
LEGENDA

KÓŁKAMI OZNACZONO RODZINY

- W RODZINIE NIE MA DZIECI
URODZONYCH W TRZCIŃSKU
- ◐ W RODZINIE SĄ DZIECI URO-
DZONE W TRZCIŃSKU

TERMIN PRZYBYCIA GŁOWY RODZINY

- ⊙ PRZED ROKIEM 1945
- ⊖ OD I. 1945 DO VI. 1946
- ⊕ OD VII 1946 DO 1950
- ⊗ OD 1951 DO 1955
- ⊛ OD 1956

WYK. J. DZIEWULSKA.

W tabl. 12 i 13 nie podano całego odsetka młodzieży, gdyż pominięto młodzież urodzoną na Ziemiach Dawnych czy za granicą; w obu wypadkach bowiem chodziło o pokazanie roli rozmaitych grup ludności w kształtowaniu się przyrostu naturalnego na Ziemiach Odzyskanych.

Znaczenie przyrostu naturalnego dla rozwoju ludności Trzcińska jest dość poważne, niemniej nadal dominującą rolę gra imigracja ludności.

Tablica 14

Udział przyrostu naturalnego we wzroście zaludnienia miasta

	Termin przybycia lub narodzin			
	1945- VI. 1956	VII. 1946- 1950	1951- 1955	1956 i póź- niej
Ogółem przyrost	484	430	690	319
w tym % urodzonych	1	28	29	25

Wskazują na to również liczby, uzyskane z Wydziału Statystyki PRN, oparte na sprawozdaniach Biura Ewidencji Ludności. W zestawieniu widać duże wahania w ruchu ludności w kolejnych latach. Pewnym uzasadnieniem tych wahań może być mała masa badana, jednakże istotną rolę gra również tryb pracy administracji. Np. przed ostatnimi wyborami odbyło się kolejne porządkowanie rejestrów, w których określono osoby, które wyjechały bez zameldowania. Konsekwencją tego jest nagły ubytek ludności w r.1956 /ujemne saldo migracyjne/. Bardziej interesujące od ogólnych sald są wzajemne proporcje poszczególnych liczb, gdyż tu błędy są zapewne mniejsze /wszystkie dane obciążone są tym samym prawdopodobieństwem błędu/.

Tablica 15

Ruch rzeczywisty ludności w Trzcińsku - Zdroju

Rok	Ruch wędrowkowy				Saldo	Ruch naturalny			Saldo ruo- hu rze- rzy- wis- tego
	Napływ		Odpływ			Uro- dze- nia	Zgo- ny	Przy- rost	
	Ogó- łem	w tym z miast	Ogó- łem	w tym do miast					
1953	187	76	156	82	+ 31	56	14	+ 42	+ 73
1954	404	166	209	95	+ 195	52	27	+ 25	+ 220
1955	330	147	281	158	+ 49	35	26	+ 9	+ 58
1956	256	126	373	143	- 117	74	45	+ 29	- 88

Z zestawienia wynika, iż udział ludności miejskiej wśród imigrantów wynosi stale około 40%, natomiast odsetek odpływających do miast jest wyższy bo sięga 50% ogółu wymeldowanych /także i w r. 1956, jeśli się pominie 95 osób wymeldowanych w nieznanym kierunku w IV kwartale 1956 r./.

W badaniach przeprowadzanych w Trzcińsku większą uwagę poświęcono ludności odpływającej, analizując jej strukturę na przykładzie wymeldowań z kilku ulic w okresie 1953-1957. Rejestrują ją tą objęto ogółem 329 osób. Prawie połowa z nich /48%/ mieszkała w Trzcińsku tylko rok, około 25% od 2 do 4 lat, a pozostałe 27% dłużej niż 4 lata.

W konsekwencji wśród wyjeżdżających niewielu było ludzi, którzy przybyli do Trzcińska w pierwszych latach 1945-6 /14%/ nieco więcej przybyszów z lat 1947-50 /15%/ a przytłaczająca większość przyjechała do Trzcińska po r. 1950 /71%/. Świadczy to o pewnej stabilizacji ludności przebywającej tu dłużej. Jest to o tyle zrozumiałe że rodziny, które założyły swe domy i zagospodarowały się są mniej ruohliwe niż ludzie, którzy niedawno dopiero

przybyli. Należy zaznaczyć, że największy odsetek wśród wyjeżdżających stanowili pracownicy PGR a poza tym ludzie bez zawodu i zatrudnienia /dorastająca młodzież/ oraz pracownicy handlu czy też właściciele sklepów czy kiosków.

Tablica 16

Wyjeżdżający z Trzcińska

	1953	1954	1955	1956	1957
Ogółem	80	80	85	61	23
w tym:					
na Ziemię Odzyskaną	93 %	62 %	74 %	74 %	87 %
na Ziemię Dawną	7 %	34 %	24 %	25 %	9 %
w nieznanym kierunku	-	4 %	2 %	2 %	4 %

Ogółem liczba wyjeżdżających z badanych kilku ulio spadła dość znacznie, przy czym odsetek wyjeżdżających na Ziemię Odzyskaną utrzymywał się przez cały czas na dość wysokim poziomie.

Ogółem w ciągu tych czterech lat z 327 osób, które opuściły Trzcińsko 65% wyjechało na teren województwa szwajcarskiego, około 14% na teren innych województw na Ziemiach Odzyskanych, a tylko nieco ponad 20% do Polski Centralnej. Wszędzie około połowy ludności kierowało się do miast. Liczby powyższe świadczą o pewnej stabilizacji ludności na Ziemiach Odzyskanych i nie mogą być traktowane jako objaw ucieczki ludności z tych obszarów.

Jedną trzecią wyjeżdżających stanowili ludzie samotni, wśród nich przede wszystkim ludzie urodzeni w centralnej Polsce /62%/, znacznie mniej pochodzących zza Bugu /26%/ czy z zagranicy /12%/. Świadczy to o większej stabilizacji repatriantów. Jeśli chodzi o lud-

ność rodzinną również najwięcej wyjeżdża rodzin pochodzących z Polski Centralnej /39%/ lub mieszanych: repatriancko-osadniczych /30%/, daleko mniej repatrianckich /20%/ czy innych /11%/. Potwierdza to pogląd, iż fakt założenia rodziny zmniejsza ruchliwość także tych ludzi, którzy mają większą możliwość powrotu na Ziemię Dawne.

Warto zaznaczyć, że odsetek rolników wśród wyjeżdżających jest minimalny /0,7% ludności rodzinnej/, natomiast duży jest odpływ ludności niewykwalifikowanej. 56% emigrujących z Trzcianka samotnych nie posiadało żadnych kwalifikacji.

Wśród wyjeżdżających struktura wieku ludności rodzinnej jest oczywiście inna, niż samotnych, wśród których przeważa młodzież, brak natomiast dzieci, niewiele jest także osób w wieku powyżej 35 lat.

Tablica 17

Struktura wieku ludności wyjeżdżającej /w odsetkach/

Wiek	Ludność rodzinna	Samotni
0 - 13	26,3	1,6
14 - 17	4,8	3,9
18 - 24	15,8	45,2
25 - 34	11,8	32,3
pow.35 i więcej	42,2	16,1
Razem	100,0	100,0

Wnioski

Trzcianka - Zdrój jest ośrodkiem lokalnym najniższego rzędu, w którym rolnictwo jest jedną z głównych funkcji. Jako małe miasto o słabej aktywności gospodarczej Trzcianka wykazuje cechy charakterystyczne dla miast nierozwijających się, ze względu jednak na swe położenie na ziemiach zachodnich, zasiedlonych przez lud-

ność młodą - równocześnie wykazuje cechy typowe dla społeczności imigracyjnych. Uwidacznia się to najlepiej w strukturze płci i wieku ludności. Najpoważniejszą ilościowo grupę, jeśli idzie o pochodzenie, stanowią repatrianci z za Buga. Jeśli idzie natomiast o termin przybycia - największej ludności przybyło w latach 1951 - 55, przy czym poczynając od r. 1951 zaczynają dominować osadnicy z Polski Centralnej chociaż nadal występuje napływ urodzonych za Bugiem, przesiadlających się z okolicznych wsi. Porównując liczby imigrantów z liczbami noworodków stwierdzić można poważne znaczenie imigracji, która ciągle pokrywa około 3/4 przyrostu rzeczywistego ludności. Największy odsetek nowonarodzonych występuje w zawodach nierolniczych, zwłaszcza w rodzinach mieszanych oraz pochodzących z za Buga. Najszłabszy przyrost notujemy wśród rolników. Migracje ludności maleją, widać to na przykładzie liczb emigrujących, których większość od 5-ciu lat kieruje się na Ziemię Odzyskaną, a ściślej mówiąc w najbliższe okolice. Wśród wyjeżdżających 73 stanowili ludzie samotni, przeważnie młodzież bez zawodu.

Badania w Trzcieńsku przeprowadzone zostały przy pomocy dość szczegółowych metod. Metody te będą musiały ulec daleko idącemu uproszczeniu, przy objęciu badaniami szerszego terenu.

Wydaje się iż konieczne będzie stosowanie ankiety, skierowanej do miejscowej inteligencji /nauczycielstwo/, przy czym w pewnych uzasadnionych przypadkach ankieta ta byłaby uzupełniona bardziej szczegółowymi badaniami dla uchwycenia pewnych zjawisk bardziej ogólnych, typowych dla danego obszaru.

Wykaz ilustracji

1. Zatrudnienie i pochodzenie ludności w wybranym bloku
2. Zatrudnienie i termin przybycia ludności w wybranym bloku
3. Pochodzenie i termin przybycia ludności w wybranym bloku
4. Zaplecze Trzcieńska - Zdroju
5. Zasięg oddziaływania
6. Struktura płoi i wieku Trzcieńska
7. Mapa - zatrudnienie i pochodzenie ludności
8. Mapa - termin przybycia ludności

Zygmunt PIÓRO
Bożydar RZĄD-GÓRNICKI

SPOŁECZNOŚĆ LOKALNA MIASTECZKA TRZCIŃSKA - ZDRÓJ

Wstęp

Wszechstronne, wyczerpujące zbadanie środowiska społeczności terytorialnej wymaga zbiorowej pracy wielu dziedzin nauki.

Żeby zrozumieć zachowanie się człowieka, członka określonej grupy społecznej, potrzebne jest poznanie wszystkich systemów uwarunkowań, wszelkich wpływów i oddziaływań, jakim podlega ów człowiek. Niektóre z tych systemów i wpływów właściwe są dużym grupom społecznym jak naród lub państwo, inne znów są specyfiką grup małych jak rodzina, wieś lub miasteczko.

Zachowanie się człowieka w konkretnej sytuacji życiowej jest wyrazem jego osobowości, kształcącej się przez przyjmowanie kultury od społeczeństwa w warunkach określonego środowiska geograficznego i określonego etapu historycznego rozwoju danego społeczeństwa.

Przejmowanie dziedzictwa kulturowego przez członka społeczeństwa dokonuje się poprzez grupy małe, w których jednostka stale uczestniczy. W grupach takich jak rodzina i sąsiedztwo, w grupach terytorialnych, stanowiących społeczność lokalną, jak wieś lub miasteczko, jednostka spędza często większość swego życia, związana jest z nimi ściślej i bezpośrednio niż z grupami dużymi. Wynika stąd wielka rola, jaką spełniają małe grupy w kształtowaniu się osobowości społecznej jednostki.

Na formowanie się środowiska społecznego grupy małej, na powstawanie i rozwój procesów społecznych w ra-

mach tej grupy wpływ mają zarówno warunki naturalne, jak i warunki stworzone przez człowieka: czyli środowisko naturalne /przekształcane przez człowieka/ i środowisko techniczne /celowo i świadomie stworzone przez człowieka/.

Przestrzenne rozmieszczenie członków danej grupy terytorialnej /mieszkania, miejsca pracy i wypoczynku/, ich struktury: wieku, rodziny i zawodu, wyznania, przynależności narodowej itp. elementy demograficzno-ekologiczne wywierają również silny wpływ na treść życia społecznego.

Sposób zdobywania środków utrzymania przez członków społeczności lokalnej, działalność instytucji gospodarczych, administracyjnych i kulturalno-oświatowych, stanowią zasadniczy system uwarunkowań dla osobowości społecznej. Ruch ludności przestrzenny i społeczny, funkcjonowanie grup drugorzędnych jak zespoły towarzyskie, karciane, zespoły rybackie lub myśliwskie, stanowią o żywotności środowiska społecznego. System działania prawa i administracji oraz atmosfera polityczna ogromny mają wpływ na wytwarzanie się określonych postaw społecznych, opinii i sądów obowiązujących w danym środowisku.

Nie bez wpływu na aktualne zachowanie się jednostek w okresie pomigracyjnym ma ich regionalne dziedzictwo kulturowe w zderzeniu z podobnymi dziedzictwami jednostek z innych regionów.

Wymienione tu są główne systemy uwarunkowań, które nigdy nie działają w izolacji, lecz - wręcz przeciwnie - są ze sobą ściśle powiązane, nawzajem się przeplatają i wpływają na całą osobowość jednostek.

W procesie wykształcania się środowiska społecznego owe wyżej wspomniane systemy uwarunkowań nie są bytami absolutnymi. Ulegają one ciągłym zmianom, wywoływanym przez psycho-społeczne elementy środowiska grupy. Obowiązujące w danej społeczności terytorialnej opinie,

stereotypy, postawy społeczne oddziałują z kolei na ruch ludności, na działalność instytucji społecznych, na życie gospodarcze, na środowisko techniczne, a nawet na środowisko naturalne tej zbiorowości ludzkiej.

Zbadanie tylko jednego lub paru aspektów konkretnej rzeczywistości społecznej, mieszczących się w polu zainteresowania jednej tylko gałęzi nauki, nie da nigdy pełnego obrazu, może nawet doprowadzić do mylnych, fałszywych wniosków i uogólnień.

Stąd za bardzo korzystny należy uznać fakt naukowej kooperacji geografów i socjologów, którzy podjęli się monograficznych badań środowiska społecznego miasteczka Trzcieżko - Zdrój w oparciu o inwentaryzację urbanistyczną, prowadzoną w tym samym czasie przez zespół studentów architektury Politechniki Warszawskiej.

Równoczesność przeprowadzania kompleksowych badań ma również swoje zalety ze względu na możliwość przeprowadzenia dokładnego podziału pracy w terenie, oraz dokonywania koniecznych, wynikających w trakcie badań, uzupełnień i wzajemnych weryfikacji. Podczas, gdy geografowie zajęli się ustaleniem wielkości wszelkich ilościowych zjawisk społecznych zwłaszcza z zakresu demografii, migracji i ekologii, to socjologowie skoncentrowali się na poznawaniu istniejących w tym środowisku postaw społecznych, antagonizmów klasowych i regionalnych, czynników stabilizacji itp. - jednym słowem elementów diagnostyki społecznej środowiska tego miasteczka.

W zespole badawczym dawało się odczuwać brak prawnika ze znajomością ustaw i zarządzeń, dotyczących Ziemi Zachodnich jak i ubiegłych praktyk administracyjnych oraz ekonomisty-agronoma dla oceny poważnego źródła zarobkowania przeważającej liczby mieszkańców Trzcieżka - Zdroju, jakim jest rolnictwo.

Dochodzenia naukowe dwóch socjologów w okresie 10 dni nie mogą rościć pretensji do wyczerpującego zbadania

wszystkich aktualnych zjawisk i procesów społecznych, a tym bardziej ich historycznych uwarunkowań w okresie ostatnich 12 lat.

Mogą one jedynie dać - w oparciu o materiały uzyskane przez geografów - ogólną charakterystykę środowiska z punktu widzenia działania sił stabilizacyjnych z jednej strony i sił dezorganizujących z drugiej.

Nie były one w stanie wystarczająco zweryfikować wyjściowych hipotez roboczych. A mianowicie, że:

Hipoteza 1.-procesy adaptacji różnych grup regionalnych w lokalnych społecznościach terytorialnych przebiegają szybciej w przypadkach braku silnych grup autochtonicznych.

Hipoteza 2. - polityka własnościowa i rolna ubiegłego okresu w Polsce Ludowej nie sprzyjała procesom stabilizacji.

Wszelako nie spotkano się z opiniami i faktami, któreby tym hipotezom wyraźnie zaprzeczały.

Jeśli idzie o techniki badawcze, to stosowano: bezpośrednią obserwację, wypisy z ksiąg parafialnych i ksiąg bilansowych poszczególnych instytucji oraz wywiady personalne i instytucjonalne.

Wyniki badań

Przy wyborze reprezentacji społecznej miasteczka kierowaliśmy się głównie kryterium przynależności społeczno-zawodowej. Chodziło o zawarcie jaknajszerszego przekroju społecznego miasteczka w naszych wywiadach. Wpłynęło to niewątpliwie na znaczne zróżnicowanie zebranego materiału. Procesy społeczne, nawet w tak niewielkim skupisku ludności, przebiegały niejednakowo, zależnie od określonych grup, a tymbardziej ludzi. Znajduje to swój wyraz w bardzo odmiennych reakcjach, postawach społecznych, a także w stopniu przystosowania się ludzi do

nowego środowiska. Tym nie mniej zebrany materiał posiada cały szereg danych, świadczących o istnieniu pewnych cech, postaw i procesów wspólnych dla całego środowiska. Temu zagadnieniu poświęcimy też główną uwagę.

Na 50 informujących wypadło 15 pracowników fizycznych wykwalifikowanych i niewykwalifikowanych, 7 rzemieślników i rolników, 4-ch pracowników usług, 9 pracowników biurowych, 10 pracowników na kierowniczych stanowiskach i działaczy społecznych, 3-ch nauczycieli, lekarz i ksiądz.

W zasadzie ujęto zostały w tej reprezentacji podstawowe dziedziny pracy i instytucje na terenie miasteczka. Uzyskano również pełną reprezentację ludności pochodzącej z różnych regionów kraju.

Na 50 rozmówców - 21 to repatrianci z za Buga /głównie tarnopolskie i stanisławowskie/, 4-ch repatriantów z Wileńszczyzny, 17 osadników z warszawskiego, lubelskiego, kieleckiego i krakowskiego, 6-ciu z poznańskiego i Pomorza, 2 dawnych mieszkańców Trzcianki.

Dla bardziej pełnego przedstawienia materiału jaki zebraliśmy, przytoczymy w całości jeden z charakterystycznych wywiadów. Notatki sporządzaliśmy w zasadzie po przeprowadzonej rozmowie, porządkując zebrane informacje. Za najbardziej typowe uważamy wywiady uzyskane w swobodnej rozmowie i gdy informujący bardziej mówił o swoich bliskich i o sobie. Wywiady z działaczami społecznymi w miasteczku niewątpliwie są bardzo ciekawe, posiadają cały szereg trafnych uogólnień, dlatego też niektóre myśli, zaczerpnięte z nich, będziemy przytaczać przy omawianiu poszczególnych zagadnień.

Trzcianka - Zdrój Wywiad nr 25 27.VIII.1957
Pracownica Gminnej Spółdzielni /kontyстка/
Pochodzi z poznańskiego, przyjechała z rodzicami w 1946 r. W roku 1952 wyszła za mąż. Mąż pochodzi z lubelskiego, przyjechał do Trzcianki w 1950 r.

Otrzymał tutaj skierowanie do pracy jako nauczyciel po ukończeniu szkoły pedagogicznej w Szczecinie. Mają dwoje dzieci. Bardzo chętnie rozmawia, reprezentuje sposobem ubierania się i zachowaniem przeciętny typ mieszkanki Trzcińska.

"Mąż pochodzi z lubelskiego, ma tam rodziców, często jeździmy do nich w odwiedziny. Mam też krewnych w poznańskim, też czasem do nich jeżdżę, oni znów przyjeżdżają do nas. W Trzcińsku mamy ładne mieszkanie 3 pokoje z kuchnią. Mąż uprawia ogródek, wychował się na wsi, lubi się w nim grzebać. Ja hoduję świnki. Uruchomiliśmy w mieszkaniu centralne ogrzewanie i łazienkę. Mężowi proponowano przeniesienie do Trzebiatowa, ale nie chcemy wyjeżdżać. Tutaj mam rodziców, jesteście już zadomowieni, mamy przyjaciół. Stosunki towarzyskie utrzymujemy głównie z nauczycielstwem i z moimi, niektórymi koleżankami i kolegami z G.S-u. Przyzwyczałam się do tego miasteczka i mimo, że oprócz kina nie ma tu żadnych rozrywek, nie nudzi mi się. Mam dużo roboty - praca, dom, dzieci. Mam też motocykl, czasem jeździmy na wycieczki.

Nie podoba mi się dzisiejsza młodzież w Trzcińsku. Skończy taki chłopak 2, 3 klasy gimnazjum, matury jeszcze nie ma, nic nie umie, ale jak coś do pracy to tylko do umysłowej i to się zaraz nazywa wielki urzędnik, inteligent. Potrafią miesiącami włóczyć się po miasteczku, do żadnej pracy się nie wezmą i albo gdzieś wyjeżdżają szukać czegoś lepszego, albo chuliganią. Najgorszy element jest w PGR-ach, bardzo dużo piją i urządzają bijatyki. Wszyscy ich nie szanują. Ja tu nie widzę specjalnych różnic regionalnych. Tu się wszyscy znają wszystko o sobie wiedzą. Kontakty towarzyskie -

chrzciny, wesela, imieniny obchodzą wśród znajomych, których bardziej łączy praca, zawód, niż pochodzenia regionalne".

Większość wywiadów posiada podobny charakter.

Spojrzenie na życie ludzi w miasteczku, pojmowanie pewnych zjawisk społecznych, stosunek do miasteczka, chęć pozostania w nim, czy wyjazdu do większego, uzależnione jest od pozycji społecznej, związków rodzinnych, ogólnie mówiąc od stopnia adaptacji informatora w trzcíńskiej społeczności. Dopiero przy uwzględnieniu tych uwarunkowań możemy doszukiwać się pewnej syntezy społecznej miasteczka.

Znaczny odsetek ludności miasteczka pochodzi ze wsi. O powstaniu społeczności typu miejskiego decydują w tym wypadku nie tylko określone funkcje miastotwórcze, lecz również, i to szczególnie, stopień zaawansowania krzyżujących się wzajemnie procesów społecznych. Do najbardziej istotnych należy problem występowania różnic regionalnych i ich zanikania oraz stopień przystosowania się ludności pochodzenia wiejskiego do nowych warunków, do życia w miasteczku.

W wielu wypowiedziach zwracano uwagę nie tylko na obecną sytuację miasteczka, lecz również opowiadano o minionych latach, a szczególnie o tym, jak poważne nastąpiły zmiany. W miasteczku jeszcze za czasów niemieckich znajdowało się cały szereg gospodarstw rolnych. Fakt ten odegrał niemałą rolę w akcji osiedleńczej, ludność pochodzenia wiejskiego nie zmieniała swych warunków zbyt gwałtownie osiadając tutaj. Jednak ludność wiejska przyniosła ze sobą dużo tradycyjnych nawyków i przyzwyczajeń, właściwych nie tylko środowisku wiejskiemu, lecz również i regionalnemu.

Mimo istnienia kilku piekarni w miasteczku wiele rodzin budowało w swoich mieszkaniach piece chlebowe.

Obecnie większość ich jest już rozebrana. Również przystosowywano obszerne mieszkania do swoich potrzeb. Często wypadkiem było zajmowanie 4-pokojowego mieszkania przez rodzinę w ten sposób, że 2 pokoje przeznaczano na mieszkanie, a dwa następne na spichrz i komórkę. Podobne przeznaczenie miała też zwykle łazienka. Sytuacja ta uległa poważnej zmianie w ciągu ostatnich lat. Oczywiście, wytworzenie pewnej kultury mieszkania, współżycia i pracy - to sprawa wielu lat. Jednak w małym miasteczku - szczególnie na Ziemiach Zachodnich - w tym okresie dokonują się procesy o wiele szybciej i obejmują znacznie szerszy zasięg. Jeden dobry przykład działa zaraźliwie.

Na terenie miasteczka uruchomiono napowrót 6 łazienek, w trzech domach odbudowano zniszczone miejscowe ogrzewanie centralne.

Najbardziej jednak interesującym zagadnieniem jest zmiana trybu życia, wynikająca wskutek nowych warunków przestrzennych i ekonomicznych. Większość informatów pochodzących ze wsi podkreśla znaczne różnice w warunkach życia po osiedleniu się w miasteczku. Różnice te dostrzegają również ludzie, pochodzący z małych, zaniedbanych miasteczek. Zwykle wymieniają w tym przypadku lepsze warunki mieszkaniowe, wodociąg, kanalizację, dobre połączenia komunikacyjne /kolej, autobus/, sieć placówek handlowych i usługowych, ośrodki zdrowia, większe możliwości zarobku w porównaniu z ich poprzednim miejscem zamieszkania. "Życie tutaj jest bardziej miejskie, wszystkimi potrzebne kupuję na miejscu, już przyzwyczałam się do tej miejscowości. Na wieś nie chciałabym wracać" - mówi żona pracownika PGR /pochodzą z tarnopolskiego/. Pracownik Zakładu Zbytu Energii Elektrycznej: "Pozytywnie materialną w stanisławowskim miałem mieszkanie, tutaj mam lepsze mieszkanie, wodę, kanalizację, lepszy dojazd do miasta powiatowego i wojewódzkiego. Przyzwyczałam się do tego

miejsca było mi trudno". Uprawia on też kawałek ziemi. Odremontowali mu mieszkanie, myśli o kupnie nowych mebli, urządzeniu mieszkania.

Zdecydowana większość rozmówców nie myśli o powrocie na wieś. Natomiast istnieje zjawisko odwrotne. Szczególnie wśród młodzieży występuje wyraźna tendencja migracji do większego miasta. Również poważnym czynnikiem, przeobrażającym społecznie jest stałe kino, dom ludowy, do którego co pewien czas przyjeżdża teatr objazdowy, biblioteka miejska. Wprawdzie instytucje te nie wypełniają całkowicie wolnego od pracy czasu, jednak wpłynęły one w poważnym stopniu na zmianę psychiki wielu mieszkańców. Wzrosły potrzeby materialne, a także kulturalne. Niektórzy myślą o własnym domku, o założeniu sadu, urządzeniu mieszkania, wykształceniu dzieci, podniesieniu własnych kwalifikacji zawodowych, o dobrej książce, obejrzeniu dobrej sztuki w teatrze w Szczecinie. Oczywiście ten optymistyczny nastrój ostatniego zdania nie jest charakterystyczny dla wszystkich mieszkańców Trzcianka, ale jest to tendencja, świadcząca o dokonywaniu się poważnych przeobrażeń społecznych, urbanizacyjnych. Procesy te posiadają charakter nieodwracalny, ludność przybyła z wielu zacofanych terenów kraju, otrzymała nie tylko lepsze warunki bytowania, lecz wyszła również na pewien wyższy poziom życia społecznego. Powrót do starych warunków byłby równoznaczny ze zrezygnowaniem z pewnego awansu społecznego. Potwierdzać to będzie również omawiany poniżej proces zanikania różnic regionalnych.

Dla Trzcianka charakterystyczne jest zjawisko przystosowania się ludności, pochodzącej z większych miast, do warunków miejscowych. Większość rodzin utrzymuje się ze stałej pracy męża /czasem również pracuje i żona/, oraz z dochodów z kawałka ziemi, otrzymywanego w dzierżawę z państwowego funduszu ziemi lub od miejskiej rady narodo-

wej. Wielkość takiej działki waha się zwykle w granicach od 0,5 do 4 ha. Nic też dziwnego, że ludzie, przybyli z większych miast, uczyli się w Trzcińsku uprawy ziemi. Ludzie nie traktują tego zjawiska jako przejścia do stosunków wiejskich. W charakterze zbliżone jest to do pracy na ogródkach działkowych z tym wyjątkiem, że większość trzcińskich działkowiczów hoduje krowy i świnie. Niektórzy podkreślają, że lepiej im się powodzi w Trzcińsku niż w miasteczku podobnego typu w tzw. Polsce Centralnej. Również przeniesienie się do pracy w dużym mieście /szosegołnie rodziny wielodzietne/ uważają za niemożliwe głównie ze względów ekonomicznych. Dzierżawiony kawałek ziemi odgrywa poważną rolę w budżecie rodziny. Nic też dziwnego, że na terenie miasteczka znajduje się 42 gospodarstwa powyżej 5 ha, 56 gospodarstw od 2 - 5 ha, a poniżej 2 ha aż 184 kawałków ziemi, uprawianych dodatkowo przez ludzi, pracujących w poszczególnych instytucjach.

W pierwszych latach po wojnie występowały bardzo silnie różnice regionalne wśród ludności miasteczka, a szczególnie wśród ludności pochodzącej ze wsi. Zacieranie się różnic regionalnych w niemałym stopniu związane jest z przeobrażeniami społecznymi ludności pochodzenia wiejskiego; "miejskie życie" o wiele szybciej niweluje różnice regionalne, stare nawyki i tradycje.

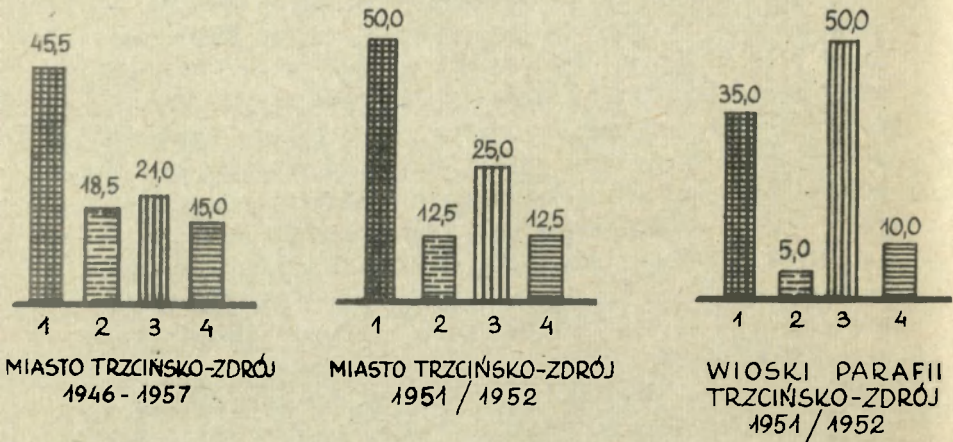
W pierwszym rzędzie zaczęły się zacierać różnice w kulturze uprawy ziemi. Oprócz czynnika regionalnego odgrywała w tym wypadku niemałą rolę pozycja społeczna rolnika, czy większego "działkowicza". Oto, co mówi na ten temat jeden z działaczy społecznych Trzcińska: "W pierwszych latach istniały bardzo duże różnice. Najlepiej uprawiali ziemię rolnicy z poznańskiego, nieźle starzy rolnicy z Polski Centralnej. Wyraźnie odbiegali od tamtych w sposobie uprawy ludzie zza Buga i dawna służba folwarczna, niezależnie od tego, z jakiego pochodzili

regionu kraju. Wyrażało się to w nieznaomości umiejętnego stosowania płodozmianu, w niewykorzystaniu urządzeń melioracyjnych. Obecnie nastąpiło poważne wyrównanie poziomów w kulturze rolnej". Potwierdza to cały szereg wypowiedzi. Podobnie trudno byłoby w tej chwili znaleźć wyraźne różnice w urządzeniu mieszkania, w zachowywaniu tradycji o podłożu regionalnym. "Ludzie już teraz nie spostrzegają tego, kto skąd pochodzi. Swój - to jest mieszkaniec miasteczka. Różnice regionalne znacznie szybciej zacierają się na terenie miasteczka niż w okolicznych wsiach. Tam trafiają się sąsiedzi, którzy sąsiadowali ze sobą za Bugiem. Różnice szczególnie szybko zanikają wśród młodzieży. Starsi utrzymują stosunki towarzyskie /wizyty, chrzciny, wesela/ raczej w środowisku o wspólnym pochodzeniu regionalnym, lecz i one coraz bardziej się rozszerzają poprzez wspólną pracę i nowozawierane małżeństwa" - mówi tak pracownik GS-u. Podobnie twierdzi rybnik z poznańskiego, czy też kierowniczka biblioteki, pochodząca z Boga. Szkoła, a więc już nowe, wspólne wychowanie dzieci, wspólne miejsce pracy w poszczególnych instytucjach, wspólne zainteresowania, łowienie ryb, zbieranie grzybów - bardziej związują ludzi towarzysko niż wspólne pochodzenie regionalne. U niektórych rodzin z Boga istnieje jeszcze zwyczaj częstego przygotowywania pierogów w różnych odmianach. Spożywa się je ze wspólnej miski, maczając we wspólnym talerzu ze śmietaną. Lecz i ten zwyczaj występuje już znacznie rzadziej w porównaniu ze stanem nawet sprzed paru lat.

Interesująco przedstawia się statystyka małżeństw zawartych na terenie Trzcinka w latach 1946 - 20.VIII. 1957 r. z punktu widzenia regionalnego pochodzenia współmałżonków. Statystyka obejmuje tylko spis parafialny. Nieestety wykaz z Urzędu Stanu Cywilnego był bardzo niepełny i nie podawał w wielu pozycjach miejsca urodzenia współ-

RYC. 1

MAŁŻEŃSTWA WEDŁUG POCHODZENIA REGIONALNEGO
/W ODSETKACH/

- 1. MAŁŻEŃSTWA MIESZANE - REPATRIANCI Z OSADNIKAMI
- 2. MAŁŻEŃSTWA MIESZANE MIĘDZY OSADNIKAMI
- 3. MAŁŻEŃSTWA WEWNĄTRZ GRUP REGIONALNYCH - REPATRIANCI
- 4. MAŁŻEŃSTWA WEWNĄTRZ GRUP REGIONALNYCH - OSADNICY

małżonków. Należy przypuszczać, że przy uwzględnieniu jeszcze spisu U3C ilość małżeństw mieszanych byłaby większa.

Przy sporządzaniu zestawienia statystycznego wzięto pod uwagę pochodzenie regionalne wydzielone w czterech zasadniczych grupach:

1. repatrianci pochodzący z za Buga z województw południowych,
2. repatrianci z wileńskiego,
3. osadnicy z województw centralnych i wschodnich,
4. osadnicy z poznańskiego i Pomorza.

Na 209 zawartych małżeństw / w latach 1946-1957 / w 20-tu przypadkach nie ustalono miejsca pochodzenia któregoś ze współmałżonków /około 10%/.

Grupa I - 86 małżeństw /45,5%/ zawartych zostało między repatriantami i osadnikami.

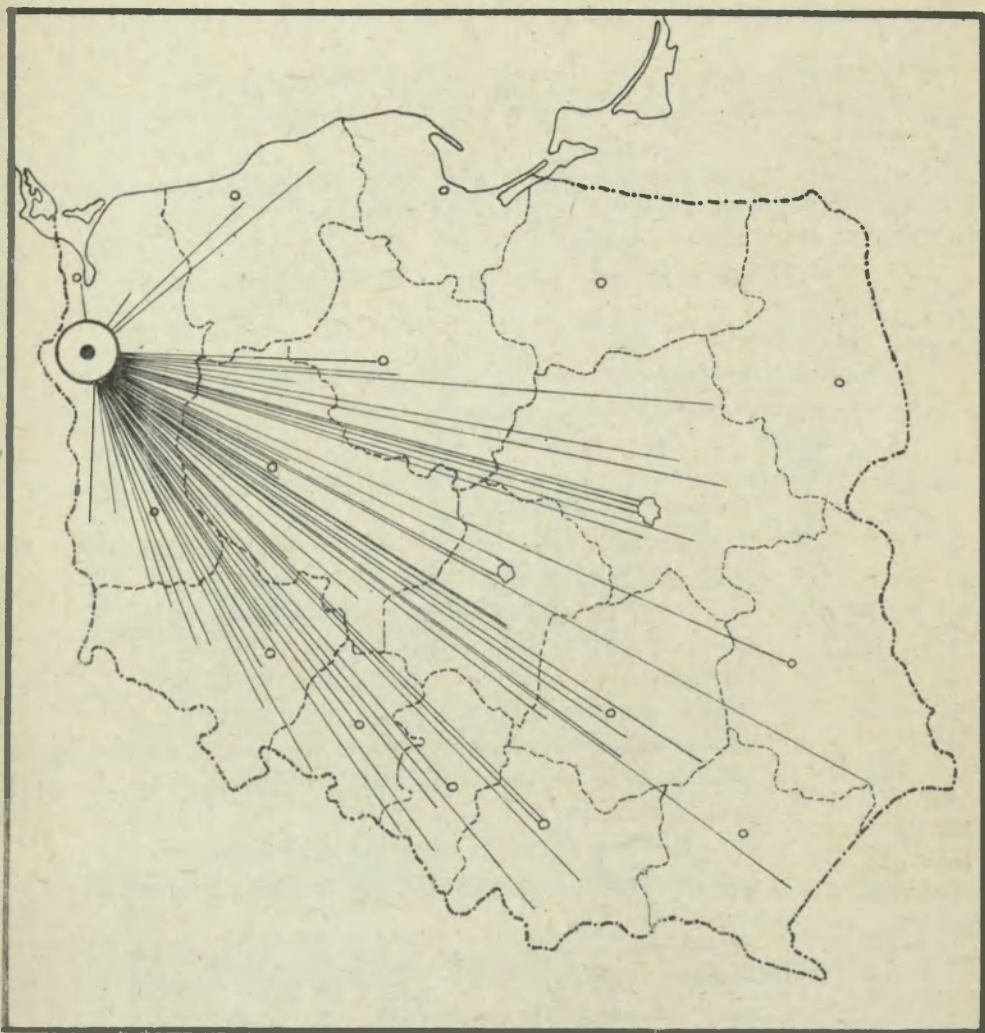
Grupa II - 35 małżeństw /18,5%/ to również małżeństwa mieszane między osadnikami z województw centralnych i wschodnich z osadnikami z poznańskiego i Pomorza, lub między repatriantami z południowych województw a repatriantami z wileńskiego /niewielki zresztą jest odsetek tych ostatnich/.

Grupa III - 40 małżeństw /21%/ to małżeństwa zawarte wyłącznie przez repatriantów wewnątrz grupy regionalnej.

Grupa IV - 28 małżeństw /15%/ - są to małżeństwa zawarte między sobą przez ludzi pochodzących z centralnych i wschodnich województw, lub z poznańskiego i Pomorza. Oczywiście ten ostatni regionalizm nie jest równoznaczny z regionalizmem ludności przybyłej z za Buga.

/Za 100% przyjęto liczbę 189 małżeństw/.

Graficzne przedstawienie procentowe ukazuje nam ryc. 1, która oprócz tego daje ciekawe procentowe porównanie

RYC. 2

KONTAKTY MIESZKAŃCÓW TRZCIŃSKA-ZDROJU
Z KREWNymi /NA PODSTAWIE WYWIADÓW Z 56 OSOBAMI/

poszczególnych grup małżeństw, zawartych w latach 1951-1952 w Trzcíńsku z małżeństwami w okolicznych wioskach należących do parafii, zawartych w tym samym czasie.

Jak wynika z tego, proces mieszania się ludności o różnym pochodzeniu regionalnym poprzez małżeństwa, znacznie szybciej przebiega w miasteczku, niż w okolicznych wsiach. Wpływają na to zarówno większe skupiska ludności i szersze kontakty między młodzieżą, jak i szybsze przewyciężanie upodobań i związków regionalnych w warunkach życia miasteczka.

Również ciekawie zarysowują się kontakty mieszkańców Trzcíńska z rodzinami, zamieszkałymi w różnych częściach kraju. W większości przypadków są to kontakty listowne i stosunkowo częste odwiedziny wzajemne /2-3 razy w roku/. Na 56 ustalonych drogą wywiadów kontaktów z krewnymi przypada: na woj. szczecińskie 7, poznańskie 7, warszawskie 8, Śląsk Górny i Dolny 12, kieleckie i krakowskie po 4, lubelskie i zagranica po 3, bydgoskie, koszalińskie, łódzkie i zielonogórskie po 2.

Ryc.2 pokazuje graficznie kierunki tych kontaktów, które w zasadzie łączą Trzcíńsko z miejscem pochodzenia jego mieszkańców. W zasadzie, gdyż należy uwzględnić tutaj też wielkie przemieszczenie ludności w związku z repatriacją. Mieszkańcy Trzcíńska pochodzący z za Buga najwięcej krewnych i znajomych posiadają na terenie woj. szczecińskiego i na Śląsku. Na mapie widać wyraźnie trzy główne wiązki, skierowane na wschód, południowo-wschód i południe. Niejednokrotnie potwierdzają to nadzwyczaj wypełnione pociągi w okresach świątecznych, pociągi, których trasy zgodne są z wiązkami kierunkowymi. Kontakty te nie mają jednak już charakteru szczególnych więzów regionalnych, a głównie należałoby widzieć tu chęć utrzymania pewnych więzów rodzinnych. Bliższe kontakty tylko ze znajomymi są raczej bardzo rzadkie.

Na stosunkowo szybkie zanikanie różnic regionalnych niewątpliwie wpłynął fakt, że na terenie miasteczka nie było silnej, prężnej grupy regionalnej /autochtonicznej, czy przybyłej/. Natomiast istniała i istnieje silna grupa pionierska silnie konsolidująca społeczność miasteczka. Obejmuje ona kilkudziesięciu ludzi, którzy organizowali życie miasteczka w pierwszych latach. Do garstki kilkunastu osób dołączyli później mieszkańcy, wybijający się aktywnością, obywatelskim poczuciem obowiązku, przywiązaniem do miasteczka. Najbardziej ofiarnym, organizującym społecznie elementem ludzkim byli osadnicy wojskowi. Należą do tej grupy ludzie, pochodzący z różnych regionów: robotnik z Warszawy, technik z Tarnopola, rolnik z okolic Ostrołęki, rolnik i robotnik z poznańskiego, nauczyciel ze Lwowa, robotnik rolny ze stanisławowskiego i wielu innych. Nie jest to grupa ludzi zorganizowanych w jakimś stowarzyszeniu, odbywająca zebrania czy posiadająca jakiekolwiek formy organizacyjne. Związała tych ludzi ze sobą konkretna działalność społeczna, chęć odbudowy życia w miasteczku, odbudowy jego zakładów pracy i instytucji komunalnych. Oto wypowiedź jednego z trzczańskich pionierów, który od 1945 r. zajmował się organizowaniem podstaw życia miejskiego: "Na początku nie było światła w mieście - w 1946 r. w kilku uruchomiliśmy tu małą elektrownię, która zaopatrywała miasto i kilka wiosek. Składali ją z kilku kawałków. Kocioł był w tartaku, dynamo kupili w Gorzowie, lokomobilę dostali z innego miasteczka. Pracowała przez 2 lata, zwykle była czynna do godz. 12-tej w nocy - trudno było o węgiel. Trochę później uruchomili wodociąg i kanalizację. Było dużo roboty, ludzie nie znali się na tym. Również z naszej inicjatywy przebudowano protestancką salę modlitwy na kino. Teraz Miejska Rada remontuje domy - musimy też pomyśleć o konserwacji bram i murów miejskich". Tego rodzaju gospodarność, dbałość o

miasteczko, charakterystyczna jest u wszystkich ludzi, uważanych za pionierów.

Zarówno więc struktura społeczna, jak i pochodzenia regionalnego mieszkańców Trzcińska oraz istnienie prężnego społecznie, silnego elementu pionierskiego sprzyjało powstawaniu społeczności lokalnej. Również istniały sprzyjające warunki materialno-przestrzenne dla jej powstania. Zwarte skupisko domów otoczone murami miasta, ratusz, stacja kolejowa, urzędnictwo komunalne, instytucje, sklepy, kino - wszystko to kształtowało nową psychikę ludności, wiązywało, łączyło ludzi ze sobą. Niemalą rolę odegrała również tradycja dobrej prosperity miasteczka w latach przedwojennych. Tradycję tę przekazali dawni mieszkańcy Trzcińska /5 rodzin/, oraz kilku ludzi, wywiezionych tutaj na roboty w okresie okupacji. Istnieje głębokie przekonanie wśród mieszkańców, że Trzcińsko posiada doskonałej jakości pokłady borowiny. Mimo, że od wielu lat uzdrowisko jest nieczynne, mieszkańcy, mówią o swoim miasteczku, z naciskiem podkreślają zawsze nazwę "Trzcińsko - Zdrój".

Powstająca społeczność wytworzyła już swojego rodzaju /typową dla małych miasteczek/ opinię publiczną i patriotyzm lokalny. Na terenie miasteczka nie występują przezwiska o podłożu regionalnym. Według tego kryterium nie klasyfikuje się również ludzi /jest to zjawisko b. brzydkie/. Natomiast opinia publiczna miasteczka potępia część pracowników PGR. Jest to element nieustabilizowany, dużo piją, robią awantury. Mieszkańcy nie uważają ich za "swoich", separują się. Opinia publiczna jest pewnego rodzaju siem, za pomocą którego przeprowadza się selekcję osób przyjmowanych do społeczności miasteczka. Jest to bardzo korzystny objaw patriotyzmu lokalnego.

Powstawanie społeczności lokalnej w Trzcińsku związane jest z wytwarzaniem się stosunków typowych dla małego miasteczkowego partykularza. Partykularyzm na Ziemiach Za-

chodnich jest zjawiskiem pozytywnym. Z jednej strony w jego ramach powstają normy społeczne i zwyczaje, które związują ludzi zamieszkałych na jednym terenie, z drugiej stanowi wytwarzającą się zaporę społeczną przeciwko elementom tymczasowym i nieustabilizowanym. Partykularyzm na Ziemiach Odzyskanych przede wszystkim oznacza stabilizację ludności. Pokazanie tego było zasadniczym założeniem niniejszego artykułu.

Wykaz ilustracji

1. Małżeństwa według pochodzenia regionalnego
2. Kontakty mieszkańców Trzcieńska - Zdroju z krewnymi

WYKAZ ZĘSZYTOW
PRZEGLĄDU ZAGRANICZNEJ LITERATURY GEOGRAFICZNEJ
za ostatnie lata*)

1 9 5 6

- 1 **Materiały I Kongresu Geografów Węgierskich**, zbiór 3 artykułów, s. 88, zł 5,—
- 2 **Zagadnienia geografii transportu**, zbiór 8 artykułów, s. 135, zł 7,—
- 3 **Zagadnienia geografii rolnictwa**, zbiór 10 artykułów, s. 165, zł 8,—
- 4 **Zagadnienia geografii rolnictwa, cz. II**, zbiór 6 artykułów, s. 131, zł 7,—

1 9 5 7

- 1 **Teoretyczne zagadnienia geografii. Geografia regionalna: część I**, zbiór 4 artykułów, s. 132, zł 7,—
- 2 **J. KOSTROWICKI — XVIII Międzynarodowy Kongres Geografów w Rio de Janeiro**, s. 228, zł 10,—
- 3/4 **Teoretyczne zagadnienia geografii. Geografia regionalna: część II**, zbiór 5 artykułów, s. 224, zł 10,—

1 9 5 8

- 1 **L. KOSIŃSKI — Zagadnienia geografii zaludnienia i osadnictwa**, 5 artykułów, s. 158, zł 10,—

WYDAWNICTWA BIBLIOGRAFICZNE IG PAN)**

- S. LESZCZYCKI, B. WIND — **Bibliografia Geografii Polski 1945—1951**, 1956, s. 219, zł 29,—
- S. LESZCZYCKI, J. PIASECKA, H. TUSZYŃSKA-REKAWKOWA, B. WINID — **Bibliografia Geografii Po'lski 1952—1953, 1957**, s. 99, zł 24,—
- S. LESZCZYCKI, H. TUSZYŃSKA-REKAWKOWA, B. WINID — **Bibliografia Geografii Polski 1954, 1957**, s. 67, zł 15,—
- Red. J. KOBENDZINA — **Polska Bibliografia Analityczna. Geografia. Poz. 1—168**, 1956, s. 88, zł 13,50
- Red. J. KOBENDZINA — **Polska Bibliografia Analityczna. Geografia. Poz. 169—468**, 1956, s. 105, zł 16,—
- Red. J. KOBENDZINA — **Polska Bibliografia Analityczna. Geografia. Poz. 469—876** (w druku).
- Z. KACZOROWSKA — **Zestaw zagranicznych czasopism i wydawnictw seryjnych z zakresu nauk o Ziemi, znajdujących się w bibliotekach polskich**, 1957, s. 400, zł 100,—

*) do nabycia w Dziale Wydawnictw Instytutu Geografii PAN, Warszawa, Krakowskie Przedmieście 30, pokój 12,

***) do nabycia w księgarniach Domu Książki

PRACE GEOGRAFICZNE IG PAN*)

- 1 J. FLIS — Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej, 1954, s. 73, zł 10,—
- 2 W. WALCZAK — Pradolina Nysy i plejstocenijskie zmiany hydrograficzne na przedpolu Sudetów Wschodnich. 1954, s. 51, zł 8,—
- 3 A. KRZYMOWSKA — Franciszek Szwarzenberg-Czerny Profesor Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego (1847—1917), 1954, s. 69, zł 9,50
- 4 J. PASZYŃSKI — Opady atmosferyczne dorzecza Odry i ich związek z hipsometrią i zalesieniem. 1955, s. 90, zł 16,50
- 5 M. KIEŁCZEWSKA-ZALESKA — O powstaniu i przeobrażaniu kształtów wsi Pomorza Gdańskiego; M. BISKUP — Osady na prawie Polskim na Pomorzu Gdańskim w pierwszej połowie XV w. 1956, s. 224, zł 31,45
- 6 M. OKOŁOWICZ — Geomorfologia okolic środkowej Willi. 1956, s. 68, zł 10,—
- 7 A. JAHN — Wyżyna Lubelska. Rzeźba i czwartorzęd. 1956, s. 460, zł 52,40
- 8 M. FLESZAR — Studia z dziejów geografii ekonomicznej w Polsce od połowy XVIII w. do r. 1848. 1956, s. 105, zł 20,—
- 9 PRACA ZBIOROWA — Studia geograficzne nad aktywizacją małych miast. 1957, s. 525, zł 72,—
- 10 A. WERNICKI — Białostocki okręg przemysłu włókienniczego do 1945 r. 1957, s. 164, zł 32,—
- 11 L. STARKEL — Rozwój morfologiczny progó Pogórza Karpackiego między Dębicą a Trzycianą. 1957, s. 200 + 54 ilustr., zł 40,—
- 12 B. OLSZEWICZ — Geografia polska w okresie Odrodzenia. 1957, s. 62, zł 15,50
- 13 S. GILEWSKA — Rozwój morfologiczny wschodniej części Wyżyny Miechowskiej. 1958, s. 90 + 17 ilustr., zł 25,—
- 14 J. STASZCZYŃSKI — Vertical Distribution of World Population. 1957, s. 116 + 1 tabl. nrb., zł 40,—

*) Do nabycia w księgarniach „Domu Książki”.